

”On sellainen tunne, että suomalaisilla on oma elämä”

Oikeustaju, perhe ja ulkopuolisuuden kokemukset osana
venäjänkielisten maahanmuuttajien kotoutumista

Pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
Kulttuuriantropologia
Kevät 2020
Maija Pellinen

Sisällysluettelo

1 Johdanto	2
1.1 Tutkimustavoite ja -kysymykset.....	3
1.2 Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat	4
1.3 Venäjänkieliset maahanmuuttajat Suomessa	6
2 Kotoutumisen, oikeustajun ja perheen tutkimus	9
2.1 Kotoutuminen	9
2.2 Oikeustaju	11
2.3 Perhe ja lainsäädäntö	12
3 Tutkimusprosessi, menetelmät ja tutkijan asema	15
3.1 Aineiston kerääminen teemahaastatteluna	16
3.2 Tutkijan asema	18
3.3 Aineiston analyysimenetelmät.....	22
4 Maassa maan tavalla – oikeustaju osana kotoutumista	25
5 Erilaiset perheet – potentiaalinen konflikti lastensuojelussa	33
6 Ulkopuolisuus ja luopuminen kotoutumisprosessissa	46
7 Kotoutumisen haasteet ja onnistumiset	56
8 Päätäntö	65
Lähteet	68
Tutkimusaineisto.....	68
Nauhoitetut haastattelut	68
Sähköpostihaastattelu	68
Painamattomat lähteet	68
Painetut lähteet	69
Liitteet.....	77

1 Johdanto

Maahanmuutto on puhuttanut ja jakanut suomalaisten mielipiteitä viime vuosina. Tein kandidaatintutkielmani vuonna 2016 maahanmuuttajien kotoutumisesta ja halusin jatkaa samalla aiheella myös gradussa. Venäjän kieli ja kulttuuri kiinnostavat minua, ja olen mukana Aleksanteri-instituutin maisterikoulussa, missä koulutetaan Venäjään ja itäiseen Eurooppaan liittyvien kysymysten asiantuntijoita. Osallistuin myös Suomi-Venäjä-seuran Valjakko-hankkeeseen, jossa edistettiin venäjänkielisten maahanmuuttajien kotoutumista ja sosiaalisten verkostojen muodostumista sekä kieliopintoja tandemopiskelun avulla. Siksi päädyin rajaamaan tutkimukseni koskemaan nimenomaan venäjänkielisiä maahanmuuttajia ja heidän kotoutumistaan. Ovathan he yksi suurimmista maahanmuuttajaryhmistä Suomessa, ja muuttajia on luultavasti jatkossakin. Onkin tärkeää selvittää, mitkä seikat ovat merkityksellisiä venäjänkielisten kotoutumisessa suomalaiseseen yhteiskuntaan.

Lisäksi Suomen venäjänkieliset ovat joutuneet viime vuosina mukaan joihinkin medioiduneisiin kansainvälisiin kiistoihin. Esimerkiksi tapauksissa, joissa venäläinen ja suomalainen vanhempi kiistelevät lapsen huoltajuudesta. Näissä tapauksissa keskeistä on ollut kohdemaahan liittyvät vääristellyt mielikuvat, Venäjän harjoittama maanmiespolitiikka ja se, miten media on ollut tärkeänä osana luomassa näitä riitoja. (Davydova-Minguet, 2016: 154.) Monikulttuuriset perhesuhteet ja niiden ongelmat ovat näkyneet kansainvälisessä politiikassa saakka. Lastensuojelu on ollut yksi polttava kysymys Venäjän ulkopoliitikassa, etenkin koskien suhteita Suomeen ja Yhdysvaltoihin (Kulmala & Jäppinen, 2015: 58). Näissä tapauksissa ei ole ollut kysymys ainoastaan lasten hyvinvoinnista, vaan Venäjä on käyttänyt tilanteita oman sisä- ja ulkopoliittikkansa edistämiseen. Lisäksi erot suomalaisessa ja venäläisessä lastensuojelulainsäädännössä ovat tehneet näistä konflikteista entistä vaikeampia. (Jäppinen, 2015: 173.) Mielestäni Venäjä on kiinnostavalla tavalla ottanut Venäjän ulkopuolella asuvia venäjänkielisiä perheitä ulko- ja sisäpolitiikkansa välineiksi. Mitä näillä konflikteilla on haluttu saavuttaa ja ovatko ne vaikuttaneet Suomessa asuviin venäjänkielisiin?

Päätin siis tutkia venäjänkielisten maahanmuuttajien kotoutumista ja keskittyä erityisesti perhe- ja vanhemmuuskysymyksiin sekä oikeustajuun. Lisäksi kysyin lapsikiistautisointien innoittamana haastateltavien suhtautumisesta lastensuojeluun, ja mitä he ajattelevat lapsikiistautisoinnista ja ylipäätään median toiminnasta.

Graduni liittyy myös laajempaan keskusteluun maahanmuuttajien oikeuksista. Mitä kotimaansa kulttuurien piirteitä ja tapoja he voivat ylläpitää Suomessa. Ja mitä sitten, jos tavat ovat ristiriidassa esimerkiksi Suomen lainsäädännön kanssa. Kuinka paljon maahanmuuttajan pitää sopeutua uuteen kotimaahansa ja onko näillä kulttuurisilla eroilla merkitystä kotoutumiseen?

1.1 Tutkimustavoite ja -kysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella venäjänkielisten maahanmuuttajien kotoutumisen haasteita ja onnistumisia. Keskityn erityisesti oikeustajuun ja perhe-elämään. Onko näissä eroja Suomen ja Venäjän välillä ja mikä mahdollisten erojen rooli on kotoutumisessa? Aion myös selvittää, onko näillä mahdollisilla eroilla yhteyttä haastateltavien käsitykseen lastensuojelusta.

Tutkimuskysymykset

1. Millainen on haastattelemieni venäjänkielisten maahanmuuttajien oikeustaju?
2. Miten käsitykset perhe-elämästä eroavat Suomessa ja Venäjällä?
3. Mitä venäjänkieliset maahanmuuttajat ajattelevat lastensuojelusta Suomessa ja Venäjällä?

1.2 Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat

Historiallisesti muuttoliike Suomeen on ollut suhteellisen vähäistä, ulkomailla syntyneiden osuus Suomen väestöstä on pienimpiä Euroopassa. Iso osa Suomessa asuvista maahanmuuttajista on syntynyt Neuvostoliitossa, Venäjällä tai Virossa. Neuvostoliiton romahtaminen olikin yksi syy, joka lisäsi maahanmuuttoa Suomeen. (Saukkonen, 2013: 55-56.) 1990-luvulla Suomeen tuli inkerinsuomalaisia ja muita paluumuuttoon oikeutettuja, sillä vuodesta 1990 alkaen inkerinsuomalaiset katsottiin paluumuuttajiksi. Viimeisten parinkymmenen vuoden aikana Venäjältä Suomeen on muuttanut keskimääräisesti 2300 henkeä per vuosi. Muutto Suomesta Venäjälle on ollut kymmenen kertaa pienempää. (Lehtonen, 2016: 19-20.) Venäläisiä maahanmuuttajia on Suomessa paljon ja on todennäköistä, että heitä muuttaa tulevinakin vuosina.

Maahanmuuton lisääntyessä vierailta tuntuvat eri kulttuurien toimintatavat ja käytös-mallit tulevat osaksi yhä useamman arkea. Lisäksi maahanmuuton perusteet ovat monipuolistuneet. (Saukkonen, 2013: 60.) Kun maahanmuutto lisääntyy, myös erilaisten kulttuurien ja tapojen yhteentörmäykset kasvavat. Esimerkiksi antropologi Véronique Bouillier kirjoittaa Ranskaan muuttaneista eteläaasialaisista perheistä, jotka valittavat ranskalaisten sosiaalityöntekijöiden tunkeilevan heidän perhe-elämäänsä. Vanhemmat ovat sitä mieltä, että ranskalainen koululaitos ja sosiaalityöntekijät rohkaisevat lapsia käyttäytymään huonosti. (Bouillier, 2011: 65.) Erot perinteissä ja lainsäädännössä voivat olla suuria, ja ongelmat ovat mahdollisia kaikissa maissa.

Eteläaasialaiset perheet eivät näe, että ranskalainen yhteiskunta olisi heidän puolellaan vaan pikemminkin päinvastoin. Lisäksi törmäykset ranskalaisen lainsäädännön ja maahanmuuttajien perinteiden ja tapojen välillä voivat aiheuttaa suuria tragedioita. Bouillier kertoo tamiliperheestä, jossa isä ei sallinut tyttärensä liikkua ulkona ystäviensä tapaan. Isä pahoinpiteli tyttärtään saadakseen hänet tottelemaan. Tytär ilmoitti asiasta koulun sosiaalityöntekijälle, joka ilmoitti asiasta poliisille. Molemmat vanhemmat pidätettiin, tuomittiin ja lähetettiin vankilaan. Tytär sijoitettiin koulukotiin ja hänen pikkuveljensä laitettiin sijaisperheeseen. Perhe hajotettiin totaalaisesti tuomarin päätöksen perusteella. Perheenjäsenet eivät voineet ymmärtää sitä, miten laki ja tuomari saattoivat puuttua siihen, mitä perheen isä piti oikeutenaan ja velvollisuutenaan

lapsiaan kohtaan. (Bouillier, 2011: 65.) Vaikka esimerkki on Ranskasta, kuvaa se laajemmin sitä, mitä voi tapahtua, kun erilaiset lait ja perinteet kohtaavat. Perhe-elämän ideaalien erot Suomessa ja Venäjällä ovatkin yksi graduni teemoista, samoin kuin konfliktit perheiden ja lastensuojelun välillä.

Lastensuojelu on ajankohtainen aihe siksikin, että Venäjällä on meneillään lastensuojelun reformi ja suuri paradigman muutos. Laitosmaisesta hoidosta ollaan siirtymässä kohti ennaltaehkäiseviä toimia, sijaisperheitä ja kodinomaisia yksiköitä. (Kulmala & al., 2017: 353.) Venäjän lastensuojelureformi on erittäin tärkeä. Uudistukset voivat tuoda suomalaista ja venäläistä lastensuojelulainsäädäntöä lähemmäksi toisiaan, jolloin väärinymmärrysten määrä toivottavasti vähenee.

Yhteiskuntien monimuotoisuuden tutkimus ei ole uutta antropologiassa, vaikkakin tällaisen tutkimuksen määrä on lisääntynyt merkittävästi 1980-luvulta alkaen (Eriksen, 2010: 174). Monikulttuurisuudella voidaan tarkoittaa sitä, että eri etnisillä ryhmillä on mahdollisuus poiketa valtaväestöstä kulttuurisesti, aivan kuten valtaväestölläkin on oikeus säilyttää oma kulttuurinsa. Toisaalta voidaan sanoa, että kaikki etniset ryhmät ovat samanarvoisia ja oikeutettuja tasa-arvoiseen kohteluun. Kuitenkin samaan aikaan erilaisista kulttuureista tulevat ihmiset voivat vaatia oikeuksia säilyttää oma kulttuuri-identiteettinsä. Konflikteja voi syntyä esimerkiksi silloin, jos kulttuuri-identiteetti sallii lasten ruumiillisen kurituksen, joka on toisaalla kielletty lailla. (Eriksen, 2004: 362.) Bouillierin kertoma esimerkki kuvaa hyvin mahdollisia seurauksia, mikäli suhde lasten ruumiilliseen kurittamiseen on erilainen perheessä ja viranomaisilla.

Graduni aihe liittyykin laajempaan keskusteluun maahanmuuttajien ja ylipäätään vähemmistöjen oikeuksista. Mitä maahanmuuttajien omia kulttuurisia tapoja heillä tulisi olla oikeus säilyttää ja mitä sitten, jos uuden kotimaan kulttuuri ja lainsäädäntö ovat ristiriidassa näiden tapojen kanssa? Esimerkiksi jos lasten fyysinen kurittaminen on lähtömaissa hyväksyttyä, pitäisikö se sallia Suomessakin? Toisaalta eri kulttuurien tapoja voidaan käyttää myös maahanmuuttajien erilaisuuden esilletuomiseen ja korostamiseen. Suvi Keskinen mukaan muun muassa tyttöjen ympärileikkausta ja kunniaan liittyvää väkivaltaa on käytetty erottamaan maahanmuuttajia valtaväestöstä, sekä

osoittamaan maahanmuuttajien vierautta ja kuulumattomuutta kansakuntaan. Tapaukset ovat saaneet yksittäisiä tekoja suuremman symbolisen merkityksen. (Keskinen, 2012: 292.)

Pääsääntöisesti maahanmuuttajat pyrkivät kuitenkin pääsemään yhteiskunnan tasavertaisiksi jäseniksi. Toisaalta maahanmuuttajat voivat toivoa etnisen identiteettinsä tunnustamista ja hyväksymistä. Maahanmuuttajilla kuitenkin harvoin on itsenäistymispyrkimyksiä, joita esimerkiksi alkuperäiskansoilla voi olla. Maahanmuuttajat voivat sen sijaan pyrkiä instituutioiden ja lakien muovaamiseen, jotta ne huomioisivat kulttuurien monimuotoisuuden paremmin. Yksi kiistanalainen kysymys onkin eri maahanmuuttajaryhmien halu muokata lainsäädäntöä niin, että se huomioisi esimerkiksi uskonnolliset säännöt paremmin. (Kymlicka, 1995: 10-11, 31.) On vaikea määritellä rajoja, missä määrin ja toisaalta millaisia kulttuurisia tapoja esimerkiksi maahanmuuttajat voivat säilyttää uudessa kotimaassaan. Myös se, että maahanmuuttajien erilaisuutta ja erilaista taustaa ei korostettaisi niin paljon, että se muuttuu syrjinnäksi, on tärkeä kysymys. Huomionarvoista on lisäksi se, kuka saa ja ei saa määritellä näitä rajoja. Eriksen kirjoittaa, että monikulttuurisuuden tutkimukseen liittyykin kysymys vallasta. Usein enemmistön edustajilla on valta määritellä, milloin vähemmistön tulisi olla heidän kaltaisia ja milloin taas erilaisia, milloin sopeutua, milloin erottua. (Eriksen, 2010: 176.) Graduni linkittyy maahanmuuton lisäksi erilaisiin keskusteluihin kulttuuristen tapojen yhteentörmäyksistä osana maahanmuuttajien kotoutumisprosessia.

1.3 Venäjänkieliset maahanmuuttajat Suomessa

Periaatteessa maahanmuuttajia ovat kaikki ulkomailta Suomeen muuttaneet ihmiset. Toisaalta esimerkiksi laki kotoutumisen edistämisestä määrittelee maahanmuuttajan näin: ”*maahanmuuttajalla* [tarkoitetaan] Suomeen muuttanutta henkilöä, joka oleskelee maassa muuta kuin matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua varten myönnetyllä luvalla tai jonka oleskeluoikeus on rekisteröity taikka jolle on myönnetty oleskelukortti” (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010, 3§). Todellisuudessa maahanmuuttaja-käsite on laajempi ja sitä voidaan kritisoida esimerkiksi eriarvoistavana ja erottelevana käsitteenä.

Ketä venäjänkieliset maahanmuuttajat sitten ovat? Venäläisiä sekä venäjänkielisiä on asunut Suomessa pitkään, ainakin 1700-luvulta saakka. Venäjänkielisen väestönosan määrä on vaihdellut vuosisatojen kuluessa, mutta koko ajan venäjän kieli on ollut käytössä ja se on ollut yhden vähemmistöryhmän äidinkieli. Venäjänkielisistä pääosa on muuttanut Suomeen viime vuosikymmeninä. Kansalliseksi vähemmistöksi on tunnustettu ainoastaan Suomeen ennen toista maailmansotaa muuttaneet venäläiset jälkeläisineen. (Leskinen & Karvonen, 2012: 69.) Venäjänkieliset eivät siis ole mikään uusi maahanmuuttajaryhmä, vaan heitä on asunut Suomessa jo pitkään.

Suomessa asuvan venäjänkielisen väestön määrän arvioiminen on vaikeaa, sillä lukumäärää voidaan arvioida monin perustein. Esimerkiksi kansalaisuus, äidinkieli ja syntyperä ovat mahdollisia tilastointiperusteita. Tämä tekee lukumäärän arvioimisesta haastavaa, sillä äidinkieleksi merkitään vain yksi kieli, joka vanhavenäläisillä¹ on usein suomi tai ruotsi. Venäjänkielisiä asui Suomessa 69 614 henkilöä vuonna 2014, Venäjän kansalaisia puolestaan oli samana vuonna 30 619 henkeä. (Lehtonen, 2016: 17-18.) Eri luvut kertovat paitsi tilastoinnin haastavuudesta mutta toisaalta siitä, että venäjänkieliset maahanmuuttajat ovat merkittävä vähemmistö Suomessa. Yleisimmät syyt venäjänkielisten maahanmuuttoon ovat olleet avioituminen suomalaisen kanssa, opiskelu tai työskentely Suomessa sekä inkeriläisten paluumuutto perheineen (Lehtonen, 2016: 22). Vuonna 2019 eniten ensimmäisiä oleskelulupia Suomeen hakivat Venäjän Federaation kansalaiset (3814 hakemusta). Seuraavaksi eniten hakemuksia olivat jättäneet Ukrainan kansalaiset (3168 hakemusta). Yhteensä hakemuksia jätettiin 31510 kappaletta. (Maahanmuuttovirasto, 16.3.2020.) Vuonna 2018 suurimman yksittäisen maahanmuuttajaryhmän muodostavat Venäjältä tai Neuvostoliitosta muuttaneet henkilöt. Vuoden 2018 lopulla heitä asui Suomessa 85 53 henkeä. Se on viidesosa kaikista ulkomaalaistataustaisista. (Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne. 19.6.2019.)

¹ Venäläissuku, joka on asunut Suomessa usean sukupolven ajan (Leskinen ja Karvonen, 2012: 78).

Kaksi kolmesta venäjänkielisestä asuu kymmenessä suurimmassa kaupungissa. Venäjänkielisissä on suhteellisesti enemmän työikäisiä kuin kantaväestössä, eläkeläisiä tai yli 55-vuotiaita taas vastaavasti vähemmän. Suurin vieraskielinen lapsiryhmä on venäjänkieliset. Venäjänkielisissä on enemmän naisia kuin miehiä. (Lehtonen, 2016: 25, 32.) Tämä näkyi myös aineistossani, kaikki haastateltavani olivat työikäisiä ja asuivat suurissa kaupungeissa. Useilla heistä oli lapsi tai lapsia. Haastateltavista neljä oli naisia ja kolme miehiä.

Venäjänkielinen terminä viittaa ennen kaikkea kieli-identiteettiin ja venäjän kielen taitoon. Periaatteessa ryhmään voi kuulua myös sellaisia henkilöitä, jotka ovat aikuisiällä opiskelleet venäjää. Kielenvaihtajat jäävät tämän ryhmän ulkopuolelle. Lisäksi tilastoinnissa venäjänkielisyys perustuu henkilön omaan ilmoitukseen. Äidinkieleksi voidaan ilmoittaa joku muu kuin venäjä muun muassa syrjinnän pelossa. Esimerkiksi inkerinsuomalaiset ovat usein ilmoittaneet äidinkielekseen suomen, vaikka puhuvat myös venäjää. (Varjonen & al. 2017: 9.) Venäjänkielisten suurimmat lähtömaat ovat Venäjä ja Viro (Lehtonen, 2016: 18). Tarkennuksena totean, että haastateltavistani kaikki ovat muuttaneet Suomeen Venäjältä. Käytän kuitenkin termiä venäjänkielinen, sillä vaikka kaikki haastateltavani ovat asuneet ja opiskelleet Venäjällä, kaikki heistä eivät ole etnisiä venäläisiä. Siksi venäläinen-termin käyttö tuntuu sopimattomalta.

2 Kotoutumisen, oikeustajun ja perheen tutkimus

2.1 Kotoutuminen

Suomessa kotoutumisen ja kotouttamisen käsitteet ovat korvanneet integraatio-käsitteen vuodesta 1996 alkaen (Suurpää, 2002: 223). Koska integraatioon voidaan liittää mielikuvia maahanmuuttajan sulautumisesta ja oman identiteetin menettämisestä, termi päätettiin suomentaa. Integraatio oli myös liitetty 1990-luvulla yleisesti Euroopan yhdentymisprosessiin. (Saukkonen, 2013: 66.) Integraatio taas on muun muassa John Berryn (1997) mukaan yksi akkulturaatiostrategioista.

Akkulturaatiolla tarkoitetaan sitä, kun eri kulttuuritaustoista tulevat ihmiset ovat tekemisissä toistensa kanssa ja tämän vuorovaikutuksen seurauksena toisessa tai molemmissa kulttuureissa tapahtuu muutoksia (Redfield & al. 1936: 149). John Berry (1997) on määritellyt neljä akkulturaatiostrategiaa. Strategiat pohjautuvat kahteen tavoitteeseen: maahanmuuttajan vuorovaikutukseen enemmistön kanssa ja toisaalta maahanmuuttajan haluun säilyttää omaa kulttuuriperintöään. Assimilaatiossa maahanmuuttaja ei halua pitää yllä omaa kulttuurista identiteettiään ja pyrkii vuorovaikutukseen muiden kulttuurien kanssa. Mikäli yksilö toimii päinvastoin, on kyse separaatiosta. Jos maahanmuuttaja haluaa säilyttää omia kulttuurin piirteitä ja olla samalla kanssakäymisessä muiden kulttuurien kanssa, on kyse integraatiosta. Integraatiossa ihminen säilyttää osan kulttuurisesta eheydestään pyrkien samalla olemaan täysivaltainen jäsen laajemmassa yhteiskunnassa. Viimeinen strategia on marginalisaatio, jolloin maahanmuuttaja ei voi tai halua säilyttää omaa kulttuuria mutta ei myöskään syystä tai toisesta pääse kontaktiin muiden kulttuurien kanssa. On huomattava, että tämä malli perustuu ajatukseen, että ihmiset saavat vapaasti valita toimintatapansa. (Berry, 1997: 9-10.) Aina maahanmuuttajalla ei ole mahdollisuutta valita vaan valtioiden kotouttamispolitiikoilla on myös vaikutusta.

Ranska mainitaan usein, kun puhutaan assimilaatio- eli sulauttamispolitiikasta. Ranska ei tunnusta kulttuurisia tai etnisiä vähemmistöjä. Tämä tarkoittaa sitä, että maahanmuuttajienkin oletetaan sulautuvan ranskalaiseen yhteiskuntaan. Toisaalta kansalaisuuden saa Ranskassa suhteellisen helposti. Ranskan assimilaatiopolitiikka

perustuu tasavaltalaisuusaatteeseen, jonka keskeinen ajatus on, että Ranskan valtio on yhtenäinen ja kaikki sen kansalaiset tasa-arvoisia keskenään. (Saukkonen, 2013: 67.) Toisaalta akkulturaation strategioista suosituimmaksi on eri mittauksissa osoittautunut integraatio. Se on myös yhteydessä hyvään sopeutumiseen. (Liebkind, 2000: 21.)

Integraatio-sana on sikäli ongelmallinen, että ei ole itsestään selvää, mitä käsitteellä tarkoitetaan. Aiemmin integraatiolla on viitattu lähinnä assimiloitumiseen, eli sulautumiseen. Vähemmistöjen on pitänyt mukautua osaksi valtakulttuuria omat kulttuuripiirteensä unohtaen. Valtioiden assimilaatiopolitiikat ovat kuitenkin saaneet huonon sävyn, ja integraatiota onkin pyritty erottamaan assimilaatiosta. (Pentikäinen, 2012: 112.) Nykyisin integraatiolla tarkoitetaan yleisesti prosessia, jossa maahanmuuttaja löytää oman paikkansa yhteiskunnassa. Toisaalta sillä tarkoitetaan sitä, että maahanmuuttaja sopeutuu ja osin sulautuu yhteiskuntaan mutta säilyttää edelleen oman kulttuurisen ja etnisen identiteetin. (Saukkonen 2013: 65.)

Käytän käsitettä kotoutuminen, sillä olen huomannut, että esimerkiksi viranomaistahot käyttävät tätä termiä. Kotoutuminen on, ongelmistaan huolimatta, käyttökelpoinen käsite. Ymmärrän kotoutumisen tarkoittavat maahanmuuttajan sopeutumista uuteen yhteiskuntaan. Mielestäni kotoutuminen on yksilöllinen prosessi, jossa yhteiskunta voi jossain määrin auttaa erilaisin kotouttamistoimin. Kotoutuminen edellyttää sopeutumista maahanmuuttajalta, mutta toisaalta yhteiskunnan tulisi ottaa maahanmuuttaja vastaan.

2.2 Oikeustaju

Yhdysvaltalainen antropologi Sally Merry (1990) määrittelee oikeustajun (legal consciousness) tavoiksi, joilla ihmiset ymmärtävät ja käyttävät lakia (Merry, 1990: 5). Oikeustajun käsitteeseen voidaan siis sisällyttää paitsi ymmärrys lain merkityksestä mutta lisäksi se, miten lakia noudatetaan. Ewick ja Silbey lisäävät, että oikeustajuun voidaan lukea myös osallistuminen laillisuuden (legality) rakentamiseen (Ewick & Silbey 1998: 35). Ihmiset voivat vaikuttaa omalla toiminnallaan laillisuuteen. Lain noudattaminen lisää sen legitiimiyttä muiden silmissä. Jos kukaan ei noudata lakia, se on tarpeeton. Ihmiset voivat toiminnallaan luoda legitiimiyttä tai kyseenalaistaa niin lakeja kuin oikeuslaitoksen tai muiden viranhaltijoiden toimintaa. Ewick ja Silbey kirjoittavatkin, että laillisuus rakentuu erilaisissa tilanteissa, niin virallisissa instituutioissa kuin myös kulttuurisissa käytännöissä, joita yleisesti pidetään laillisina. (Ewick & Silbey 1998: 21-22.)

Ewick ja Silbey määrittelevät tietoisuuden (consciousness) vastavuoroiseksi prosessiksi, jonka avulla maailmankuvalle annetut merkitykset muutetaan objektiivisiksi, säännönmukaisiksi ja pysyviksi. Kun nämä merkitykset institutionalisoituvat, ne muuttuvat osaksi materiaalista ja diskursiivista järjestelmää, joka voi rajoittaa tulevien merkitysten luomista. (Ewick & Silbey, 1998: 39.) Tietoisuutta ei voi ajatella yksilöllisenä ja vain ideaalisena, vaan se pitäisi enemminkin nähdä sosiaalisina tapahtumina, jotka luovat erilaisia rakenteita (Ewick & Silbey, 1998: 225). Merryn mukaan tietoisuudesta tulee toimintamalli, jota ihmiset pitävät normaalina ja ”luonnollisena”. Tietoisuus näkyy niin ymmärryksessä maailmasta, kuin puhetavoissa ja toiminnassa. (Merry, 1990: 5.) Ajan kulumisen ja sosialisointin myötä tietoisuudesta muodostuu perusta, itsestään selvä oletus sosiaalisen maailman rakenteista (Fritsvold, 2009: 803).

Ihmiset muodostavat aktiivisesti omaa oikeustajuaan, eikä sitä ohjaa pelkästään lailliset instituutiot. Yksilön oikeudellinen ja sosiaalinen tietoisuus vaikuttavat toistensa rakentumiseen. Lisäksi ihmisen kokemukset ja reaktiot kaikkeen lakiin liittyvään muokkaavat oikeustajua. Oikeustaju mukautuu ja kehittyy siis jatkuvasti. (Fritsvold, 2009: 804.)

Lait ovat osa sosiaalisten suhteiden muodostumista niin arkipäiväisissä tilanteissa kuin esimerkiksi oikeudenkäyntien kaltaisissa erikoistilanteissa. Lakien noudattamatta jättämisestä rangaistaan. Vaikka lait eivät suoraan koskisi sosiaalista elämää, ne pystyvät silti muokkaamaan yksilön oikeustajua. Tämä vaikuttaa siihen, miten ihmiset näkevät itsensä oikeuden määrittelemänä ja millaisia oikeuksia heillä on. Tutkittaessa oikeustajua, on huomattu, että jokapäiväinen ymmärrys laista muodostaa tärkeän perustan käsitykselle yhteisöstä ja sosiaalisista suhteista. (Merry & Canfield, 2015: 538.) Oikeustaju muodostuu yksilön ja yhteiskunnan suhteissa ja jokaisella on omanlainen oikeustaju, joka on jatkuvassa muutoksessa. Oikeustaju tarkoittaa tässä työssä laajempaa kokonaisuutta, joka sisältää suhtautumisen lainsäädäntöön sekä laillisuutta rakentavan tai purkavan toiminnan.

2.3 Perhe ja lainsäädäntö

Perhettä voidaan kutsua ”yhteiskunnan perussoluksi” (Mahkonen, 1998: 7). Levi-Strauss on puhunut sukulaisuuden atomista (1983: 84). Kysymys on perheen ulkoisten ja sisäisten vuorovaikutusverkostojen laadusta ja muodosta. Näitä määrittää perheen epäviralliset valtahierarkiat. Suomalaiset perhekäsitykset ovat muuttuneet vuosien saatossa esimerkiksi avio- ja avoliiton sekä avioeron osalta. Lapsia ei nähdä yksityisomaisuutena eikä kasvatus kaikissa tapauksissa ole perheen yksityinen asia. Yhteiskunnalla on oikeus tarvittaessa puuttua perheen asioihin, vaikka tämä periaate on ristiriidassa neutraliteettiperiaatteen² kanssa. (Mahkonen, 1998: 7-8.)

Ajatus siitä, että valtio säätää lait, pohjaa 1800-luvun kansallisvaltioideologiaan. Sen mukaan valtion tulisi vastata kaikesta sääntelystä, eikä esimerkiksi etnisten ryhmien säännöillä tulisi olla merkitystä, ellei sitä ole lakiin erikseen kirjattu. Tämä on perusajatus eurooppalaisissa kansallisvaltioissa, ja myös Venäjän oikeuskäsitys noudattaa tätä perustetta. (Nystén-Haarala, 2015: 91.) Perhe-elämää säätelevä lainsäädäntö on varsin uusi ilmiö. Lasten elämää säätelevää lainsäädäntöä ei ole ollut olemassa ennen

² Yksilön vapaus tehdä omat valintansa. (Mahkonen, 1998: 7-8.)

1900-luvun alkua. Siitä lähtien lapsuus on ollut enemmän ja enemmän säänneltyä. Valtio on ottanut eräänlaisen moraalinvartijan roolin. Kun lapsuus alettiin erottaa aikuisuudesta, katsottiin, että lapset ja lapsuus ovat sopiva kohde valtion väliintuloille. (Howell, 2009: 87.) Lain voidaan ajatella edustavan yhteiskunnan kulloisiakin arvoja ja ajatuksia. Samalla laki voi pyrkiä ohjaamaan näitä tiettyyn suuntaan. Laki on samaan aikaan kuvaavaa ja normatiivista, näin on etenkin perheoikeuden alalla. (Howell, 2009: 83.) Valtiolla on siis valta säätää lakeja ja toisaalta niiden perusteella oikeus myös puuttua perheiden asioihin, vaikka tällainen säätely onkin suhteellisen uutta.

Monet valtiot ja niiden instituutiot säätelevät perheenjäsenten välisiä oikeuksia ja velvollisuuksia etenkin erotilanteissa. Vaikka ihmiset voivat vapaasti päättää suhteisiinsa liittyvistä sopimuksista, esimerkiksi aviohdoista, he ovat silti perhelainsäädännön säätelyn alaisia. Osa perheoikeuden säännöistä, muun muassa avioitumisen alaikäraja, ei ole neuvoteltavissa tapauskohtaisesti. Silti osapuolet voivat vapaasti päättää lastensa kasvatuksesta, kunhan heidän toimintansa ei ole ristiriidassa viranomaisten määrittelemien lasten hyvän hoidon edellytysten kanssa. Kasvatukseen kuuluvat lisäksi kulttuuriset ja uskonnolliset tekijät. Yleensä nämä asiat ratkaistaan osapuolten neuvotte luilla. Jotkut vaikeat tapaukset voivat päätyä oikeuteen asti. (Shachar, 2014: 126.) On vaikea määritellä rajoja, milloin valtion tulisi puuttua esimerkiksi lasten kasvatukseen tai perheen sisäisiksi miellettyihin toimintatapoihin.

Perheoikeus itsessään on vaikea asia. Kulttuuritaustan esiintuominen oikeudessa, etenkin tilanteissa, joissa käsitellään uskollisuutta, petoksia, vihaa, rakkautta tai lapsiin liittyviä asioita ovat erityisen haastavia oikeudelle ja asianosaisille. (Shachar, 2014: 119-120.) Perheoikeuden ja kulttuurin tai uskonnon yhdistäminen on haastavaa siksi-kin, että kyseessä on hyvin henkilökohtainen elämän osa-alue. Perhe on yksityisen ja julkisen alueen risteyksessä (Shachar, 2008). Perhesuhteet ovatkin yksi yleisimmistä väärinymmärryksen aiheista (Bouillier, 2011: 66). Siksi tämä aihe on erityisen mielenkiintoinen. Perheeseen liitetään erilaisia arvoja ja merkityksiä ja nämä vaihtelevat eri aikoina ja paikoissa. Perhe ja sukulaisuus onkin ollut yksi antropologian keskeinen tutkimuskohde tieteenalan alusta saakka.

Miten ja missä tilanteissa perheen asioihin sitten voidaan puuttua, kuka sen tekee ja mitä eroja on Suomen ja Venäjän toimintatavoissa? Suomessa lastensuojelusta vastaavat kunnat ja lastensuojelun toimenpiteisiin kuuluvat muun muassa lastensuojelutarpeen selvitys, avohuollon tukitoimet ja lisäksi lapsen kiireellinen sijoitus sekä huostaanotto sijais- ja jälkihuoltoineen. Myös ehkäisevä lastensuojelu, jolla tuetaan lasten kasvua ja kehitystä, kuuluu kuntien tehtäviin. Lastensuojelulain tavoitteena on varmistaa lapsen oikeus tasapainoiseen kehitykseen, turvalliseen kasvuympäristöön ja erityiseen suojeluun. Vastuu lapsen hyvinvoinnista on kuitenkin ensisijaisesti vanhemmilla tai muilla huoltajilla. Viranomaisten tulee tukea vanhempia ja huoltajia. Lisäksi tarvittavaa apua tulisi tarjota riittävän varhaisessa vaiheessa. Lastensuojelussa lapsen etu on etusijalla. (Toivanen, 2011: 82-83.)

Venäjän federaation perhekoodeksi³ turvaa lapsen oikeudet asua ja tulla kasvatetuksi perheessä. Lisäksi koodeksi takaa lapsen oikeuden omiin vanhempiin ja heidän kanssaan asumiseen. Tähän eivät kuulu tapaukset, joissa vanhempien kanssa asuminen on lapsen edun vastaista. Lapsella on oikeus monipuoliseen kehitykseen, ihmisarvoiseen kohteluun, kunnioitukseen ja omien etujensa turvaamiseen. Lasten oikeuksien suojelun tehokeinoja Venäjän federaatiossa ovat vanhempainoikeuksien menettäminen tai rajoittaminen sekä vanhempainoikeuksien palauttaminen. (Pereplesnina, 2011: 89.) Vanhempainoikeuksiin kuuluvat muun muassa oikeus lapsensa kasvattamiseen, vastuu kasvatuksesta ja kehityksestä, sekä terveydestä, psyykkisestä, fyysisestä, moraalista ja henkisestä kehityksestä huolehtiminen. Vanhempainoikeudet ovat molemmille vanhemmille tasavertaiset. (Tsehanovitš, 2011: 101.) Sekä Suomessa, että Venäjällä pyritään lainsäädännön avulla turvaamaan lasten oikeus turvalliseen kasvuun ja kehitykseen, vain käytännöt ovat hieman erilaiset.

³ Kokoelma perhe-elämää sääteleviä lakeja.

3 Tutkimusprosessi, menetelmät ja tutkijan asema

Graduprosessini alkoi keväällä 2017, kun valitsin aiheen ja otin yhteyttä Oulun Suomi-Venäjä-seuraan. He lupasivat auttaa haastateltavien etsinnässä ja laitoin heille toukuussa 2017 esittelykirjeen työstäni, jonka he välittivät eteenpäin omilla postituslistoillaan. Graduni ei kuitenkaan ole Suomi-Venäjä-seuran tilaama tai muutoin yhteistyössä tehty. Sain muutamia yhteydenottoja seuran kautta ja ensimmäinen haastattelu oli heinäkuussa 2017. Kyseessä oli enemmän koehaastattelu, miten kysymyksiin suhtaudutaan ja millaisia vastauksia saan. Muokkasin ensimmäisen haastattelun perusteella haastattelurunkoa myöhempiä haastatteluja varten. Seuraava haastattelu oli joulukuussa 2017 ja loput tammi-helmikuussa 2018. Haastattelin kaikkiaan seitsemää ihmistä. Yksi haastateltavista on sama, jota haastattelin myös kandidaatin tutkielmaani varten, joten hyödynnän myös tuota vuonna 2015 tehtyä haastattelua. Nauhoitettuja aineistoja on seitsemän kappaletta. Yksi aineisto on kirjallinen, haastateltava halusi vastata kysymyksiin sähköpostitse. Nauhoitettuja ja kirjallisia haastatteluaineistoja on yhteensä kahdeksan kappaletta. Suulliset haastattelut kestivät puolesta tunnista kahteen tuntiin. Nauhoitin ja litteroin haastattelut. Löysin haastateltavia Suomi-Venäjä-seuran lisäksi omien kontaktieni kautta. Haastattelin suomeksi tai englanniksi, koska en osaa tarpeeksi hyvin venäjää. Tämä rajasi jonkun verran haastateltavia. Muuten en valikoinut haastateltavia sen tarkemmin, paitsi, että heidän tuli olla muuttanut Suomeen Venäjältä.

Olen muuttanut haastateltavien nimet. Pseudonyymit ovat Ira, Julia, Maria, Jekaterina, Ivan, Mihail ja Aleksander. Iraa haastattelin ensimmäisen kerran syksyllä 2015. Kaikki haastateltavat ovat korkeasti koulutettuja, osa on opiskellut Venäjän lisäksi Suomessa yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa. Haastateltavista viisi oli haastatteluhetkellä työelämässä, loput kaksi olivat hoitovapaalla tai opiskelemassa. Kolmella haastateltavalla on suomalainen puoliso, muiden kumppanit ovat venäjänkielisiä.

3.1 Aineiston kerääminen teemahaastatteluna

Laadullisen tutkimuksen aineisto on tyypillisesti monitasoista, kompleksista ja ilmaisuultaan rikasta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että aineisto on olemassa ilman tutkimusta. Aineisto kerätään usein erillisissä tilanteissa, jotka dokumentoidaan. Esimerkiksi haastatteluissa ei tallenneta pelkästään vastauksia kysymyksiin vaan myös se, miten ja missä muodossa kysymys on esitetty. Se, miten tarkkaa dokumentointi on, riippuu tallennusmenetelmästä. Nauhuri on pelkkiin muistiinpanoihin verrattuna huomattavasti parempi, mutta se tallentaa vain haastattelun verbaalisen osuuden. Nonverbaalin aineiston tallentamiseen tulisi käyttää vaikkapa videotallennusta. (Alasuutari, 2011: 84-85.) Nauhoitin haastattelut mutta tein hyvin vähän tai en ollenkaan muistiinpanoja haastattelujen aikana. Koin, että muistiinpanojen tekeminen häiritsi haastateltavan kuuntelemista ja keskittymistä haastatteluun. Tein haastattelujen jälkeen yleisluontoisia muistiinpanoja kenttäpäiväkirjaan.

Kun halutaan tietää, miksi ihminen toimii tietyllä tavalla tai mitä hän ajattelee, on helppoa kysyä häneltä suoraan (Tuomi & Sarajärvi, 2002: 74-75). Haastattelussa tutkija esittää tutkittavalle kysymykset suullisesti ja kirjoittaa vastaukset muistiin. Haastattelun etuihin kuuluu ennen muuta sen joustavuus. Siinä on tilaisuus kysyä tarkentavia kysymyksiä tai korjata mahdollisia väärinkäsityksiä jo haastattelun aikana. Haastattelussa on mahdollista vaihdella kysymysten järjestystä tilanteen mukaan. Haastatteliija voi myös havainnoida tutkittavaa ihmistä haastattelun aikana, esimerkiksi miten hän asioita ilmaisee. Haastattelusta sovittaessa on hyvä tiedottaa haastateltavaa vähintään siitä, mitä aihetta tutkimus koskee. Voi myös olla hyödyllistä antaa tutkimuskysymykset haastateltavalle etukäteen luettaviksi, jotta haastateltava voi valmistautua. Toisaalta haastatteluista sovittaessa voidaan myös varmistua siitä, että haastateltavalla on tietoa aiheesta ja hän on sopiva informantti. Esimerkiksi posti- tai nettikyselyissä kohdeyleisöä on vaikeampi valita, jolloin vastauksia ei joko saada tai avoimet vastaukset ovat niukkasanaisia tai eivät vastaa tutkimuskysymyksiin. (Tuomi & Sarajärvi, 2002: 75-76.) Mielestäni esimerkiksi maahanmuuttajia tutkittaessa haastattelu on kyselyä helpompi menetelmä, sillä haastattelun aikana on helppo tarkentaa ja sanoa asioita eritavoin, jotta haastateltava ymmärtää kysymyksen. Kerroin tutkimusaiheesta etukäteen

jokaiselle haastateltavalle, kun sovimme haastattelusta. Lähetin kahdelle haastateltavalle kysymykset etukäteen. Näissä kahdessa haastattelussa aikataulu oli tiukempi, joten annoin heille mahdollisuuden miettiä vastauksia etukäteen. En huomannut eroa verrattuna niihin haastatteluihin, joissa haastateltavat eivät tienneet kysymyksiä etukäteen.

Haastattelu voidaan jakaa eri tyyppeihin, kuten teema- ja syvähaastatteluun. Teema-haastattelu etenee etukäteen päätettyjen teemojen ja niitä täydentävien kysymysten mukaan. Metodologisesti teemahaastattelussa korostuvat tulkinnat ja merkitykset sekä se, miten merkitykset muodostuvat vuorovaikutuksessa. On makuasia, kysytäänkö kaikilta haastateltavilta samat kysymykset tietyssä järjestyksessä vai vaihtelee se tilanteen mukaan. Teemahaastattelussa ei kuitenkaan voi kysyä mitä tahansa, vaan kysymykset liittyvät tutkimusongelman kannalta merkitykselliseen tietoon. (Tuomi & Sarajarvi, 2002: 77-78.) Käytin gradussani teemahaastattelua. Ensimmäisessä haastattelussa minulla oli hieman erilaiset kysymykset ja muokkasin haastattelukysymyksiä seuraaviin haastatteluihin. En käynyt jokaisen haastateltavan kanssa kaikkia kysymyksiä läpi, jos huomasin, että haastateltavalla ei ole tietoa aiheesta tai se on käsitelty jossain toisessa yhteydessä. Tällöin keskityin niihin teemoihin, joista haastateltavalla oli eniten sanottavaa. Muokkasin myös välillä haastattelurunkoa haastattelun aikana, ja kysyin kysymyksiä eri järjestyksessä. Lisäksi kerroin jokaisen haastattelun alussa, että kysymyksiin ei ole pakko vastata, ja haastattelu voidaan tarvittaessa keskeyttää. Tällaista ei kuitenkaan tapahtunut.

Litterointitekniikka vaikuttaa siihen, mitä kaikkea haastatteluaineistosta voidaan analysoida. Esimerkiksi kuinka paljon puhekieleen kuuluvaa hakemista tai toistoa siistitään. Tai muutetaanko murrekielisiä ilmauksia yleiskielisiksi. Nämä valinnat riippuvat siitä, mihin aspekteihin tutkija aikoo aineiston analyysissä keskittyä. Jos tutkija tekee keskustelututkimusta, tulee litteroinnissa olla hyvin tarkka. (Alasuutari, 2011: 84-85.) Litteroinnissa en ole merkinnyt taukoja ja olen jonkin verran karsinut tarpeetonta toistoa ja hakemista puheessa, silloin kun se on ollut aiheen kannalta merkityksetöntä. Näin aineisto on selkeämpi ja helppolukuisempi. Kuitenkaan en ole korjannut haastateltavieni tai itseni tekemiä kielioppivirheitä tai murteellisia ilmauksia, mikäli ne eivät

ole haitanneet asian ymmärtämistä. Tällä tavoin aineistossa kuuluu paremmin haastattelemani ihmisten ääni.

3.2 Tutkijan asema

Antropologi Jeremy Gould (2016) kirjoittaa, että tutkijan fyysinen läsnäolo tutkimusmateriaalin synnyssä on keskeinen osa etnografista tekstiä. Kyse on tietoteoreettisesta ongelmasta: ”minä” olin kentällä, mutta mistä tuo minä muodostuu? Reflektointi muodostaa kysymyksiä datan synnystä ja tutkijaminän osuudesta sen syntyyn. Data syntyy ”episteemisessä hetkessä”, kun tutkija kokee aistinvaraisesti jotain ja tämä muuttuu tiedostetuksi havainnoksi, jonka tutkija kirjaa ylös ja näin syntyy tutkimuksessa käytettävää aineistoa. Refleksiivisessä prosessissa tutkija erittelee, miten hänen tapansa tehdä havaintoja perustuvat hänen omiin piirteisiinsä ja henkilöhistoriaansa. Refleksiivisyys myös auttaa selvittämään, miten tutkijan asema vaikuttaa etnografiseen tiedontuotantoon sen kaikissa vaiheissa. (Gould, 2016.) Charlotte Davies kirjoittaa, että tutkijan vaikutus tutkimukseen näkyy sen jokaisessa vaiheessa aiheen valinnasta tulosten raportointiin (Davies, 2002: 4). Kysymys on siis sen avaamisesta, mikä tutkijan asema on suhteessa tutkittavaan aiheeseen ja miten tutkija on vaikuttanut aineistonsa muodostumiseen.

”Refleksiivisyys lähtee liikkeelle tutkijan oman position analyttisestä kartoittamisesta ja etenee perspektiivin seuraamusten erittelyyn tiedonmuodostuksen näkökulmasta.” (Gould, 2016). Toiset piirteet ovat selviä, toiset ilmenevät vasta tietyissä tilanteissa, ja kun aikaa kuluu. Refleksiivisyyttä ei tästä syystä voi automatisoida. Tutkijan ”kognitiivinen apparaatti” on viritetty sukupuolen, rodun, iän ja luokan mukaisiin havaintoihin kentällä. Myös omat kokemukset, kasvatus ja kulttuuri ovat keskeisiä siinä, millaisia havaintoja kukin tutkija tekee tai jättää tekemättä. Havaintokykyä voi kuitenkin muuttaa ja kehittää, joten se ei ole pysyvä ominaisuus. (Gould, 2016.) Esimerkiksi sukupuoleni merkityksellistyi joissain tilanteissa. Muun muassa yksi haastateltava ei kätellyt minua, kun tapasimme ennen haastattelua. Haastateltava selitti tätä myöhemmin siten, että Venäjällä ei ole tapana kätellä naisia, ja hän aina unohtaa, että Suomessa näin pitäisi tehdä. Myös se, ettei minulla ole omia lapsia on voinut vaikuttaa siihen, että miten haastateltavat ovat vastanneet perhe-elämää koskeviin kysymyksiin.

Toisaalta tämä on voinut olla myös etu, sillä minulla ei ole omia voimakkaita mielipiteitä aiheesta. Oman kokemuksen puuttuessa uskon, että saatoin olla avoimempi erilaisille vanhemmuuksille, vaikka yhteinen kokemus jäikin puuttumaan. En huomannut, että perheettömyyteni olisi näkynyt haastatteluissa. Perheelliset haastateltavat puhuivat jonkin verran omasta perheestään, mutta pääasiassa keskustelu vanhemmuudesta ja lapsista käytiin enemmän yleisellä tasolla. Lisäksi tehtyjen haastattelujen määrä voi vaikuttaa siihen, mihin asioihin keskittyy. Ensimmäiset haastatteluni olivat avoimempia, mutta myöhemmissä haastatteluissa pystyin kysymään tarkentavia kysymyksiä edellisten haastattelujen pohjalta ja fokusoimaan haastattelua paremmin.

Haastateltavan ja haastattelijan yhteiskunnalliset asemat voivat heikentää tai vääristää haastattelun tasa-arvoisuuden eetosta. Etnografien tulisi olla tästä tietoisia ja pyrkiä paikkaamaan asetelmia omalla vuorovaikutuksellaan. (Davies, 2002: 100.) Tutkittaessa nuoria, etnisiä suhteita tai vähemmistöjä on tutkijan tärkeää muistaa valtasuhteet (Honkasalo, 2005: 142-144). Luulen, että suurin ero minun ja haastateltavieni välillä oli se, että olen suomalainen ja edustan valtakulttuuria. Tämä epäsuhta on voinut vaikuttaa esimerkiksi siihen, että haastateltavat pyrkivät antamaan tietynlaisia ”hyväksytyjä” vastauksia kysymyksiini. Haastateltavat kehuivat suomalaista yhteiskuntaa, mutta antoivat myös kritiikkiä esimerkiksi kieli- ja kotouttamiskoulutuksista. Keskustelimme muun muassa siitä, että suomalaisiin on vaikea tutustua. Koska haastattelut eivät olleet pelkkää hyvin asioiden ylistystä, vaan ongelmia ja negatiivisiakin asioita tuotiin esiin, uskon, että enemmistö-vähemmistö-asetelma ei ole ollut niin rajoittava, kuin se olisi voinut olla. Mahdollisesti sekin, että olen nuori nainen, on vaikuttanut asetelmaan. Olivathan kaikki haastateltavani minua vanhempia, ikäeroa oli viidestä viiteentoista vuoteen haastateltavasta riippuen.

Haastattelussa tulee kiinnittää huomiota myös kieleen. Kielelliset valmiudet sekä kommunikointitavat ovat erilaisia eri sosiaalisissa luokissa. Tavallisesti tutkijan ajatellaan olevan keskiluokan edustaja, joka osaa vain oman luokkansa sanaston ja ajattelutyylin. Tutkija ymmärtää ilmiöitä omista lähtökohdistaan käsin. Haastatteluissa on usein tarpeen pitäytyä tutuissa ilmaisun keinoissa, jotta tulee ymmärretyksi. Pitää muistaa, että haastattelu on kaksisuuntaista vuorovaikutusta. Haastattelijan ja haastateltavan taidot

ja tyyli vaihtelevat ja tutkimuksessa pitäisi antaa tilaa haastateltavan ajatuskuluille ja päästä pintaa syvemmälle haastateltavan ajatuksiin. (Hirsjärvi & Hurme 2000: 53.) Kiinnitin tutkimuksessani erityistä huomiota kieleen, sillä suomi ei ole haastateltavieni äidinkieli. Pyrin sovittamaan käyttämäni kielen haastateltavieni suomen kielen tasoon ja käytin myös englannin tai venäjän sanoja apuna, kun havaitsin, että haastateltava ei ymmärtänyt jotain. Haastateltavieni korkea koulutustaso varmasti helpotti kommunikointia ja näkyi heidän käyttämässään kielessä.

Etnografisen prosessin aikana tutkija pyrkiikin löytämään informanttiansa kanssa tapoja kommunikoida keskeisistä teemoista mahdollisista yhteiskuntaeroista huolimatta. Näiden kohtaamisten myötä tutkija oppii katsomaan tutkimuskentän ilmiöitä tutkittavien ihmisten näkökulmista. Etnografinen aineisto syntyy sosiaalisen kommunikoinnin kautta. Tutkijan ja informanttien välille voi muodostua joskus tiiviitä suhteita. Tästä huolimatta tutkija pysyy usein ulkopuolisena ja tutkittavien sanat ja teot voivat yllättää. Nämä yllätykset ovat tärkeitä etnografisessa tiedontuotannossa, sillä usein ne vievät tutkimusta eteenpäin tuottamalla esimerkiksi tarkennettuja tutkimuskysymyksiä. (Gould, 2016.) Osa haastateltavistani oli ystäviäni tai tunsin heidät muuten entuudestaan. Tällä on voinut olla kahdenlaista vaikutusta tutkimukseeni. Toisaalta haastateltavat saattoivat puhua avoimemmin ja vapaammin, koska olin entuudestaan tuttu. Ystävyys on voinut vaikuttaa myös päinvastoin ja haastateltavat eivät ehkä halunneet olla niin avoimia ja rehellisiä. Itse koen, että haastateltavat, niin entuudestaan tutut kuin ensi kertaa tapaamani ihmiset, puhuivat avoimesti. En kokenut tuttuutta ongelmaksi haastatteluissa. Esimerkiksi perheväkivalta tuli esiin keskusteluissa pääsääntöisesti niin, että haastateltava otti asian itse puheeksi. Mielestäni tämä kertoo siitä, että haastateltava on kokenut voivansa puhua vapaasti myös vaikeasta aiheesta.

Etnografialla ja refleksiivisyydellä on erityislaatuinen suhde, mikä johtuu etnografian voimakkaasta ja osin ennakoimattomasta affektiivis-eettisestä heittäytymisestä tutkimaansa aiheeseen. Etnografia velvoittaa tutkijaminän kokonaisvaltaiseen läsnäoloon aineiston muodostuksen ”episteemisellä hetkellä”. Rajojen vetäminen ”yksityisen” ja ”ammattillisen” tai ”työn” ja ”vapaa-ajan” välille voi olla vaikeaa. (Gould, 2016.) Huomasin haastatteluissa, että jotkut haastateltavat olettivat minun tietävän heitä

enemmän esimerkiksi Venäjän lastensuojelun uudistuksesta. Olin siis hetkittäin haastateltavien mielestä heidän kotimaansa ja kulttuurinsa suurempi asiantuntija kuin he itse. Toisaalta he myös olettivat minun jakavan kulttuurista tietoa kanssaan puhumalla välillä venäjää ja viittamaalla venäläisiin traditioihin, esimerkiksi kommunalkoihin (yhteisasunnot) tai historiaan, esimerkiksi kertomalla, että ilmiantajista ei pidetä Venäjällä. En ole koskaan asunut Venäjällä, joten todellinen ymmärrys haastateltavien kuvaamasta arjen tietynlaisesta kaoottisuudesta Venäjällä jää minulta saavuttamatta. Olen toki matkustellut Venäjällä ja lukenut paljon esimerkiksi Venäjän historiasta, joten pystyn kuitenkin jossain määrin samaistumaan haastateltavieni kertomuksiin ja ymmärtämään heidän lähtökohtiaan.

Olin myös mukana Oulun Suomi-Venäjä-seuran Valjakko-hankkeessa, jossa pyrittiin edistämään venäjänkielisten maahanmuuttajien kotoutumista ja sosiaalisten verkostojen muodostumista sekä kielen oppimista kantasuomalaisten parien avulla. Hankkeessa mukana ollut venäjänkielinen maahanmuuttaja sai itselleen suomalaisen parin, jonka kanssa saattoi opiskella suomea ja venäjää sekä tehdä muita paria kiinnostavia asioita. Hanke toimi Oulussa vuosina 2015-2017. Minulla oli kaksi paria ja opiskelun lisäksi vietimme myös muuten aikaa, esimerkiksi käyden kahvilla ja ostoksilla. Tämä oli mielestäni erittäin antoisa tapa oppia kieltä, ja tutustua toiseen kulttuuriin. Mielestäni Valjakko-hankkeeseen osallistuminen on auttanut minua huomaamaan kulttuurien eroja, mutta myös kohtaamaan ja ymmärtämään niitä. Valjakko-tapaamisissa olen keskustellut esimerkiksi suomalaisesta sukupuolten ”tasa-arvosta”. Venäjänkieliset ystäväni pitivät outona, että jos käy treffeillä suomalaisen miehen kanssa, usein molemmat maksavat omat kahvit, ja mies harvoin tarjoaa. Venäjällä mies maksaa aina ravintolassa. Olen kuullut myös hyväntahtoista ihmettelyä suomalaisesta lainsäädännöstä ja siitä, miten tarkasti lakeja noudatetaan Suomessa. Hankkeeseen osallistuminen viritti minua omalla tavallaan havainnoimaan kulttuurien eroja.

3.3 Aineiston analyysimenetelmät

Pertti Peltto kirjoittaa, että etnografisen aineiston analyysi pitäisi aloittaa samalla, kun aineistoa aletaan kerätä, ei vasta loppuvaiheessa. Jo yleiset vaikutelmat tutkittavasta aiheesta auttavat suunnittelemaan tutkimusta eteenpäin. (Peltto, 2013: 201.) Olen pyrkinyt analysoimaan aineistoa jossain määrin jo haastatteluvaiheessa, esimerkiksi mitä asioita haastatteluissa nousi esiin ja miten kulloinenkin haastattelu suhteutui edellisiin haastatteluihin. Näin pystyin kysymään esille nousseita asioita myös seuraavissa haastatteluissa, olivatko toiset haastateltavat huomanneet samoja seikkoja. Esimerkiksi toisessa haastattelussa nousi esiin se, miten Venäjällä vaaditaan lapsilta enemmän tottelemista. Tämä oli mielestäni mielenkiintoista ja kysyinkin tätä seuraavissa haastatteluissa, jos se ei tullut muuten esille.

Pellon mukaan suurin osa etnografisista aineistoista on opportunistisia tai tarkoituksenmukaisia näytteitä. Näytteet ovat usein myös pieniä eivätkä ne yleensä pysty huomioimaan tutkittavan yhteisön poikkeuksia. Analyysin alussa olisikin hyvä miettiä, mitä aineistosta voisi puuttua. (Peltto, 2013: 152.) Tutkimusaineistoni on jokseenkin edustava, koska se vastaa tilastollista kuvaa venäjänkielisistä maahanmuuttajista. Kuitenkaan aineistossani ei esimerkiksi ole yhtään haastateltavaa, jolla olisi omia kokemuksia lastensuojelusta Suomessa tai Venäjällä. Tämä on ikävää aineistoni kannalta. Toisaalta lastensuojelu on herkkä aihe, ja jos tutkittava olisi puhunut omista kokemuksistaan, olisin joutunut erittäin tarkkaan miettimään, mitä tietoja olisin voinut käyttää. Nyt haastattelut on tehty yleisellä tasolla, eikä tällaista ongelmaa ole. Se, että haastattelut ovat suomeksi ja englanniksi rajasi haastateltavista pois sellaisia venäjänkielisiä maahanmuuttajia, jotka ovat asuneet Suomessa vähemmän aikaa ja joilla ei ole riittävästi suomen- tai englanninkielentaitoa. Haastateltaviksi valikoituinkin korkeammin koulutettuja ja jo pidempään Suomessa asuneita henkilöitä. Aineistoni tarjoaa siten vain yhdenlaisen näkökulman venäjänkielisten kotoutumiseen. Venäjänkieliset eivät ole homogeeninen ryhmä, joten näkökulman laajentaminen vaatisi vielä laajemman aineiston ja haastatteluja myös venäjäksi, jotta se tavoittaisi erilaisia ryhmiä.

Laadullisen analyysin voi jakaa kahteen vaiheeseen: havaintojen pelkistämiseen ja arvoituksen ratkaisemiseen (Alasuutari, 2011: 50). Olen pelkistänyt aineistoani siten, että olen alleviivannut aineistosta tiettyjä teemoja koskevat keskustelut. Valitsemani teemat ovat oikeustaju, perhe-elämä ja lastensuojelu Suomessa sekä Venäjällä. Tarkastelen näitä ennen kaikkea kotoutumisen näkökulmasta.

Alasuutarin mukaan laadullista aineistoa voi tarkastella fakta- tai näytenäkökulmasta käsin. Näytenäkökulmassa aineistoa pidetään osana tutkittavaa todellisuutta. Näytenäkökulman mukaan se, ovatko haastateltavat puhuneet totta on toissijaista analyysin kannalta, koska aineistoa ei pidetä väitteenä todellisesta maailmasta tai edes heijastumana todellisuudesta, kuten faktanäkökulmassa ajatellaan. (Alasuutari, 2011: 114-115.) Tarkastelen aineistoani ensisijaisesti näytenäkökulmasta käsin. Käsittelen haastatteluja enemmän näytteenä haastateltavien elämästä kuin faktana kaikkien venäjänkielisten maahanmuuttajien todellisuudesta.

Haastateltavat ovat tärkeä osa tutkimusta. Heidän kulttuurisen tietämyksensä varaan etnografi rakentaa oman tutkimuksensa ja ymmärryksensä tutkimistaan ihmisistä ja yhteiskunnista. Haastateltavilta saatua tietoa tulisi kuitenkin nykynäkökulman mukaan tarkastella heidän henkilökohtaisten suhteiden kautta, joita heillä on yhteiskunnassaan. Tätä tietoa ei pitäisi nähdä representaationa koko yhteiskunnasta tai kulttuurista vaan kuvana sen tietyistä piirteistä. (Davies, 2002: 78.) Koska haastateltavani ovat korkeasti koulutettuja, ja he ovat vapaaehtoisesti muuttaneet pois Venäjältä, tällä väistämättä on vaikutusta siihen, mitä he kertovat Venäjästä ja Suomesta. Tämä tarjoaa tietynlaisen näkökulman kotoutumiseen suomalaisen yhteiskuntaan ja toisaalta siihen, miten venäjänkieliset näkevät venäläisen yhteiskunnan lähdeyyään sieltä pois.

Alasuutarin mukaan kvalitatiivinen/kvantitatiivinen jako ei ole validi ihmistieteissä. Hänen mukaansa tutkimukset voidaan jaotella luonnontieteellisiin koeasetelmiin ja arvoitusten ratkaisemiseen. (Alasuutari, 2011: 32.) Ajattelen tämän niin, että arvoitus on yhtä kuin tutkimustavoite ja -kysymykset. Laadulliselle ja kulttuurintutkimukselle yhteistä on Alasuutarin mukaan ymmärtävä selittäminen. Selitysmallit eivät pyri universaalien lainalaisuuksien esittämiseen vaan paikalliseen selittämiseen. (Alasuutari, 2011: 55.) Tarkoitukseni ei siis ole löytää kaikkia venäjänkielisiä maahanmuuttajia

koskevia lainalaisuuksia tai selitysmalleja. Esimerkiksi kotoutuminen on yksilöllinen prosessi ja tarkoitukseni onkin tuoda erilaisia näkökulmia tähän prosessiin, ei niinkään luoda kaavaa, jota noudattamalla kaikki venäjänkieliset maahanmuuttajat kotoutuvat.

Alasuutari esittää erilaisia menetelmiä, miten aineistosta voi tehdä miksi-kysymyksiä. Yksi mahdollinen lähtökohta on kulttuurien välinen vertailu. Vierasta kulttuuria tutkiessa tutkijalle tulee helpommin mieleen miksi-kysymyksiä kuin tutkiessaan omaa kulttuuria. Kun tutkija ei ymmärrä, mitä tapahtuu, voidaan kysyä, miksi näin tapahtuu. Tutkijan tulee lisäksi tiedostaa ja pohtia omia ajatusmallejaan. Näin tutkija voi aineistoa analysoimalla tehdä hypoteeseja siitä, mitä yhteistä kulttuureilla voi olla pintapuolisista eroista huolimatta tai miten kulttuurien alkuoletukset eroavat. (Alasuutari, 2011: 215-218.) Aineistoni analyysissä hedelmällisiä miksi-kysymyksiä ovat olleet esimerkiksi, miksi oikeustaju voi vaikuttaa kotoutumiseen tai miksi perhe-elämällä olisi merkitystä kotoutumisessa. Myös kysymys miksi lapsikiistoista on noussut kohua, on ollut mielenkiintoinen.

Olen analysoinut haastatteluaineistoani etsimällä toistuvia oikeustajuun, perhe-elämään ja kotoutumiseen liittyviä keskustelupätkiä. Aloitan analyysin oikeustajusta ja siirryn sen jälkeen käsittelemään perhe-elämää ja lastensuojelua. Lopuksi analysoin aineistosta löytyviä kotoutumisen teemoja vielä tarkemmin. Kotoutuminen on analyysini runko ja se sisältyy myös oikeustajun ja perhe-elämän analyysiin. Analyysini keskittyy siihen, miten haastateltavani kuvaavat suomalaista ja venäläistä yhteiskuntaa, oikeustajua ja perhe-elämää. Tarkoitukseni ei ole tehdä kattavaa vertailua näiden kahden maan eroista, koska silloin minun olisi pitänyt haastatella myös suomalaisia.

4 Maassa maan tavalla – oikeustaju osana kotoutumista

Haastateltavieni puheesta kävi ilmi, että suomalaisten ja venäjänkielisten oikeustaju poikkeaa jonkin verran toisistaan. Tämä näkyi erityisesti siinä, miten Suomessa ja Venäjällä suhtaudutaan lain noudattamiseen. Haastateltavani kuvasivat myös yhteiskuntien toiminnan eroja, ja tätä voidaan osaltaan selittää erilaisella oikeustajulla. Mihail kuvasi tilannetta näin:

Venäjällä tavallaan on ongelma se, että ihmiset eivät piittaa laista ja jokainen toimii oman oikeustajun mukaan. Jokaisella on oma ja sekin on ongelma. (Mihail)

Aleksander puolestaan kuvasi oikeustajun eroa seuraavasti:

...Suomessa sanoisin, laki ja säännöt ovat kaikkein tärkeintä. Ja Venäjällä kaikki vois olla keskusteltu. (Aleksander)

Haastateltavani kertoivat, että Venäjällä ihmiset toimivat sen mukaan, miten parhaaksi näkevät ja asioista voidaan neuvotella. Laki on ikään kuin erillään arjesta. Suomessa ihmisten toimintaa ohjaa enemmän laki ja säännöt. Mustajoki ja Protassova kirjoittavat, että vakaus on suomalaisille normaali olotila ja he mielellään pyrkivät kestävään ja johdonmukaiseen kehitykseen. Lainkuuliaisuus, tunnollisuus ja luotettavuus sekä turvallisuus ilmentävät suomalaisten sanatonta yhteistä sopimusta. (Mustajoki & Protassova, 2009: 399.) Turvallisuus ja vakaus nousivat esille myös haastatteluissani. Ira kuvasi tilannetta seuraavasti:

Täällä [Suomessa] tuntui heti niin turvalliselta maalta, tässä oli kaikki helppo ymmärtää, miksi tehdään näin ja miksi pitää tehdä näin. Venäjällä on semmoinen kuin joku monimutkainen tanssi, että pitänyt askeleita tietää, että siinä logiikalla ei pääse pitkälle. (Ira)

Soili Nystén-Haarala (2015) kirjoittaa, että venäläinen oikeustiede perustuu mannermaiseen saksalaiseen oikeuteen, jossa lainsäädännöllä on keskeinen rooli. Perinteeseen kuuluu, että lakeja säädetään kaikesta mahdollisesta. Venäläinen lainsäädäntö onkin vaikeaselkoista. Tämä johtuu eurooppalaisen perinteen lisäksi venäjän kielestä. Lait on kirjoitettu vanhahtavalla ja monimutkaisella kielellä käyttäen kielioppimuotoja, jotka eivät arkikielessä ole enää käytössä. (Nystén-Haarala, 2015: 96.) Monimutkainen lainsäädäntö vaikuttaa ihmisten elämään ja haluun noudattaa lakia:

Sen takia Venäjällä on niin iso maa ja siellä on niin monimutkainen juridinen instituutio ja lain monimutkaisuus vaikeuttaa sen lain noudattaminen. Se ei ole niin selkeä. Varmasti sen takia Venäjällä joudutaan, jotkut lakia vähän mennä ihan järjen mukaan eikä lain mukaan. [...] Ehkä Suomessa on selkeämpi systeemi ja lain helpompi noudattaa, ei ole tarvetta etsiä muita keinoja. Ainakin sen minä huomannut, että tässä [Suomessa] enemmän ihmisille tehty lakia kuin joku systeemille. (Maria)

Muutkin haastateltavani olivat huomanneet saman eron Suomen ja Venäjän välillä:

...Se huomaa eron heti ja se on ymmärrettävä semmoinen järjestelmä, siinä on loogisuus. Se helpottaa elämää. Ihmettelen aina kun puhutaan sitä, että byrokratiaa on Suomessa. Minusta se on hyvässä mielessä byrokratiaa kuitenkin. Se ei oo semmoista, että sinä et voi saada jonkun asiakirjan mitä sinä tarvitset, vaikka sinä olisit käynyt sen oikean prosessin läpi, että siinä [Venäjällä] on kuitenkin mahdollisuus, ettet koskaan saa jotain. Että pitää käyttää näitä tuttuja ja niiden tuttuja ja niin edelleen ja sitten pitää vielä lahjuksia käyttää, että sinä saat sit jonkunlaisen tuloksen. (Ira)

Ira, kuten moni muukin haastateltavistani, koki olonsa Suomessa turvalliseksi. Suomessa, toisin kuin Venäjällä, asiat hoituvat pääosin sujuvasti ja luotettavasti. Iran kommentissa tulee esille myös sosiaalisten verkostojen merkitys Venäjällä. Asioiden hoi-

tamiseen tarvitaan usein ystävänpalveluksia ja mahdollisesti lahjuksia. Olen huomannut saman ilmiön matkaillessani Venäjällä. Eteen tulee ongelma ja venäläinen ottaa puhelimen käteen ja alkaa soittaa tutuille, ja lopulta asiat järjestyvät. Yhdellä matkalla bussi peruutti ojaan, mutta niin vain löytyi iltamyöhällä traktori, jonka avulla bussi saatiin vedettyä takaisin tielle. Suomessa olisi varmaankin tilattu hinauspalvelu ja hoidettu asia virallista kautta. Nystén-Haarala kirjoittaa, että Venäjällä valtio ymmärtää kaikkialle ulottuvana, kaikkivoipaisena valtarakenteena. Kyse on sosialismin perinnöstä, ja kansalaisten tulisi tukea valtion politiikkaa. Voi kuitenkin olla helpompaa olla sekaantumatta valtion asioihin ja yrittää hoitaa omat asiat omien verkostojen, esimerkiksi sukulaisten kautta. Liian läheinen suhde valtaan voi olla riskialtista valtataistelujen vuoksi. (Nystén-Haarala, 2015: 92.) Esimerkiksi epäluottamus venäläistä poliisia kohtaan toistui haastatteluissa:

”...eli on sellainen asenne Venäjällä, jos on mahdollista ratkaisua tilanne ilman poliisia, se on paras ratkaisu” (Aleksander)

Haastateltavien kertomuksissa tulikin monesti esille se, että Venäjällä ihmisen täytyy selvitä omillaan. Valtion instituutiot eivät ole niinkään ihmisiä varten ja niiden kanssa ei välttämättä haluta olla tekemisissä. Turvaverkot ovat omasta aktiivisuudesta ja sosiaalisuudesta kiinni. Suomessa moni asia on haastateltavien mukaan toisin. Maria kuvasi eroa näin:

Koska tässä Suomessa on kaikki oletukset ja mahdollisuudet elää rauhallista perhe-elämää, tehdä töitä. En minä, jotkut sanovat, että Suomessa on byrokratiaa, ei sitä ole. Jos joutuu joskus käymään Venäjällä ja yrittää hoitaa siellä asioita. Se [Suomi] on maa ihmisiä varten. Venäjällä se on enemmän selviytymistä. (Maria)

Suomen hallintojärjestelmä on sekoitus idän ja lännen vaikutuksia. Tsaarinajan vaikutus näkyy lakien, määräysten ja toimintatapojen suurena määränä ja toisinaan vanhankantaisuutena ja hierarkkisuutena. Toisaalta protestanttinen etiikka näkyy siinä, että asiat tulee tehdä lainkuuliaisesti ja oikein. (Mustajoki & Protassova, 2009: 394.) Kuten aiemmin kirjoitin, Venäjälläkin on paljon lakeja ja ne on kirjoitettu vanhahtavalla kie-

lellä. Toisaalta haastateltavieni mielestä erot yhteiskuntien toiminnassa olivat merkittäviä. Haastateltavien kommentit Venäjistä tuntuvat paikoin jyrkiltäkin, mitä voi osaltaan selittää se, että he ovat päättäneet muuttaa pois Venäjältä. Emme keskustelleet haastateltavieni kanssa heidän syistään muuttaa pois Venäjältä, mutta tyytymättömyys valtioon ja korkea koulutus ovat voineet olla työntäviä tekijöitä, jotka ovat saaneet heidät muuttamaan pois Venäjältä.

Ulkopoliittisen instituutin tutkija Jussi Lassila (2019) kirjoittaa kolumnissaan, että emigraatio Venäjältä on kiihtynyt Putinin valtakaudella. Etenkin vuosien 2011-12 protestiaaltojen seurauksena muuttoliike lisääntyi jälleen. Syinä olivat tyytymättömyys yhteiskuntaan. Putinia vastustavien joukossa muuttohalukkuus on suurempaa kuin Putinin kannattajien keskuudessa. (Lassila, 2.5.2019.) Toki täytyy muistaa, että vaikka moni muuttaa pois Venäjältä, suurempi osa ihmisistä jää maahan. The New Yorker -lehden toimittaja Joshua Yaffa (2020) on kirjoittanut kirjan venäläisten enemmistöstä, joka pyrkii elämään mahdollisimman normaalia elämää venäläisen järjestelmän puitteissa. Ihmiset tekevät paljon kompromisseja vallanpitäjiin ja valtioon liittyen. (Yaffa, 2020.)⁴

Haastateltavani suhtautuivat siis varsin kriittisesti venäläiseen yhteiskuntaan ja heidän puheestaan saattoi kuulla sen, miten lain noudattaminen Suomessa tuo tietynlaista turvaa ja selkeyttä elämään. Kun kaikki toimivat lakien mukaan, asiat hoituvat pääosin toivotulla tavalla. Mihail kommentoikin toimivansa eri tavalla Suomessa kuin Venäjällä:

...mä maksan verot Suomessa (naurahtaa) Mielestäni liikaa. Mutta kai mä maksan. Mutta Venäjällä mulla oli se pimeä palkka tai se joku harmaa palkka. Virallinen vaikka kakssataa ja loput kakstuhatta kuoressa. [...] Jos mä teen jotain mitä on laitonta Suomessa, mä en halua tehdä näin

⁴ Venäläisten enemmistön mielipiteitä on kartoittanut myös esimerkiksi toimittaja Kalle Kniivilä (2014) kirjassaan Putinin väkeä, Venäjän hiljainen enemmistö.

koska minä tiedän miltä yhteiskunta näyttää, jos kaikki tekisivät niin kuin asiat laittomasti. (Mihail)

Haastateltavani olivatkin muokanneet toimintatapaansa erilaiseksi asuessaan Suomessa. Esimerkiksi Aleksander piti suomalaista tapaa toimia itselleen sopivampana, samoin Maria. Muutos voi olla vapaaehtoista, mutta ympäröivä yhteiskunta myös ohjailee ihmisten toimintaa. Oikeustajun muutos voikin olla ympäröivän yhteiskunnan sanelemaa.

Ahti Laitinen (1996) kirjoittaa, että ihmisten vuorovaikutus perustuu pitkälti säännönmukaisuuteen. Vaikka pyrimme toimimaan omana itsenämme, toimimme silti usein samalla tavalla kuin muut samassa tilanteessa. Toisinaan nämä säännöt on helppo havaita, esimerkiksi liikenteessä. Joskus taas säännöt on sisäistetty niin hyvin, että niiden olemassaoloa on vaikea huomata. (Laitinen, 1996: 59.) Kun näkee muiden toimivan tietyllä tavalla, se saattaa vaikuttaa omaankin toimintaan. Esimerkiksi Venäjällä lain noudattamatta jättäminen voi olla helpompaa, kun näkee muiden toimivan samalla tavalla, jopa maan johtajien. Nystén-Haarala kirjoittaa, että venäläiset juristit kutsuvat oikeusnihilismiksi ilmiötä, jossa vallanpitäjät odottavat kansan noudattavan lakeja, mutta ovat itse piittaamattomia lakeja kohtaan. Kansalaiset eivät toisaalta välitä laeista, koska vallanpitäjäkään eivät niin tee. (Nystén-Haarala, 2015: 92.) Laki, jota ei noudateta, ei voi olla tehokas. Yleinen sanonta, ettei Venäjällä ole lakia, pitää tässä mielessä paikkaansa. (Nystén-Haarala, 2001: 4.)

Oikeustaju liittyy myös laajempaan keskusteluun maahanmuuttajien oman kulttuurin säilyttämisestä. Suomessa tämä oikeus on lainsäädännöllä turvattu. Laki kotoutumisen edistämisestä määrittelee kotoutumisen seuraavasti: ”*kotoutumisella* [tarkoitetaan] maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen” (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010, 3§). Laki kotoutumisen edistämisestä siis määrittelee oikeuden oman kulttuurin ylläpitämiseen kuuluvan osaksi kotoutumista. Oman kulttuurin säilyttäminen jakoi mielipiteitä ja olin yllättänyt tietynlaisesta assimilaation vaatimuksesta, joka toistui haastatteluissa:

Joo ja vaikka korostetaankin useinkin, kun puhutaan maahanmuuttajista, että pitää säilyttää oma kulttuuri. Minusta se on kuitenkin tärkeämpää sulata [sulautua]. Eli ottaa, eli maassa maan tavalla. Tämän pitää vaatia, että sitten suomalaisetkin säilyttävät oman identiteetin. [...] Että muuten tässä on vain kirjava peitto, erilaisia etnisiä ryhmiä, joilla on oma kulttuuri. (Ira)

Myös Mihail korosti maahanmuuttajan velvollisuutta mukautua yhteiskuntaan:

Tai miten mä määrittelen [kotoutumisen], no jos käyttäydyt kuin suomalaiset ja puhut suomea. Ja elät lakien ja tapojen mukaan ja ehkä et tuo omaa tiettyä niin kun negatiivisia kulttuurin piirteitä vieraalle maalle. Maassa maan tavalla. (Mihail)

”Maassa maan tavalla” -lausahdus toistui muissakin haastatteluissa. Maahanmuuttajat ovat niitä, joiden tulee sopeutua. Haastateltavat näkivät asian niin, että oma kulttuuri ja sen tavat eivät saa olla Suomen lain vastaisia. Toisaalta jotain omia traditioita haluttiin säilyttää ja osa näki sen positiivisena. Säilytettävistä venäläisistä perinteistä kysyessäni monessa haastattelussa tuli esille ruoka, esimerkiksi blinit ja borssi. Ruoka on mielestäni keskeinen osa venäläistä kulttuuria ja etenkin yhteisöllisyyttä. Venäläiset kutsuvat vieraita kotiinsa ja vieraanvaraisuus on tärkeä osa kulttuuria. Jekaterina mainitsi myös uudenvuoden juhlimisen tärkeäksi perinteeksi, jonka halusi säilyttää. Haastateltavat pitivät tärkeänä, että maahanmuuttajat voivat säilyttää omia tapojaan, mutta he asettivat tälle kuitenkin reunaehdoja:

Kaikki voi sallita mikä ei oo Suomen lakia vastaan tai suomalaisia tapoja vastaan. (Mihail)

Moni haastateltava kertoi, että maahanmuuttajien omat tavat eivät saisi häiritä suomalaisia. Useat haastateltavani mainitsivat Lähi-Idästä tulleet maahanmuuttajat esimerkkinä ryhmistä, joiden tulisi sopeutua suomalaiseen yhteiskuntaan. Haastateltavani ilmensivät stereotyyppistä kuvaa alistetusta naisesta, ja tätä ei haastateltavieni mukaan pitäisi Suomessa sallia, eikä suomalaisen yhteiskunnan tulisi mukautua tällaiseen. Esi-

merkiksi YLE uutisoi venäjänkielisten maahanmuuttajien samantyyllisistä kommentista koskien turvapaikanhakijoita ja heidän sopeutumistaan Suomeen (Liukkonen & Shalygina 30.1.2016).

Haastatteluissa tuli esiin eräänlainen kunnioituksen ja ehkä jopa tietynlaisen nöyryyden vaatimus. Kun maahanmuuttaja tulee Suomeen, hänen täytyy mukautua:

Se on hirveä asia, jos yhteiskunta muuttaa ja yrittää sopeutua toiseen kulttuurin koska mun mielestäni on tärkeää että, no olemme Suomessa ja ulkomaalaiset täytyy, jos he haluaa asua Suomessa he täytyy kunnioittaa suomalainen yhteiskunta, laki ja perinteitä koska olemme Suomessa. Eli jos sanon englanniksi my room, my rules. (Aleksander)

Sirku Varjonen kollegoineen on tehnyt samansuuntaisen havainnon. Heidän haastattelemansa venäjän- ja vironkieliset painottavat maahanmuuttajien sopeutumista valtakulttuuriin, kun taas somalinkieliset kyseenalaistivat tätä. Toisaalta tämä puhetapa voidaan tulkita myös haluna välttää enemmistön ja vähemmistön välisiä eturistiriitoja ja pyrkimyksenä rakentaa ”hyvän maahanmuuttajan” identiteettiä. (Varjonen & al. 2018.) Mielestäni on vaikea sanoa, onko kyse aidosta halusta mukautua yhteiskuntaan, vai tarpeesta osoittaa, että sopeutuu vallitseviin oloihin. Toisaalta haastateltavani esittivät kritiikkiä suomalaista yhteiskuntaa, etenkin kotouttamispalveluita ja mediaa kohtaan, joten heidän kohdallaan kyse voi olla omasta halusta sopeutua.

Toisaalta Tatiana Tiainen kirjoittaa, että venäläisten voidaan ajatella olevan ”vaiennettu” tai ”piilotettu” vähemmistö Suomessa. Joillain venäläisillä voi olla (syvästi alitajuinen) pelko näyttää oma venäläinen taustansa. Suomen ja Venäjän historiallinen ja poliittinen suhde, sekä se, miten näitä käsitellään mediassa, on vaikuttanut siihen, miten venäläisiin suhtaudutaan. (Tiainen, 2012: 230.) Pohdinkin, liittyykö haastateltavieni sulautumisen vaatimus tähän mahdollisesti alitajuiseen pelkoon tuoda oma tausta julki. Kukaan ei haastatteluissa maininnut, että olisi kohdannut venäläisvastaisuutta, mutta se voi myös kertoa aiheen arkaluontoisuudesta eikä siitä, ettei tällaisia koke-

muksia olisi. Toisaalta assimilaatiosta puhuessa haastateltavat mainitsivat usein esimerkkinä Lähi-Idästä tulevat maahanmuuttajat, joten tämä voi juontua myös venäläisistä ajattelutavoista ja suhtautumisesta ulkomaalaisiin.

Kun maahanmuuttaja tulee Suomeen, hän joutuu tekemään valintoja, kuten toimiiko hän samalla tavalla kuin kotimaassaan vai alkaako hän toimia uudella, suomalaisena pitämällään tavalla. Haastatteluissa tuli esiin, että oikeustajussa on eroja Suomessa ja Venäjällä. Haastateltavani olivat kuitenkin sopeuttaneet omaa oikeustajuaan suomalaisena pitämäänsä oikeustajuun. Tai oikeammin kyse on ideaalisesta suomalaisesta oikeustajusta, suomalaistenkin oikeustaju on yksilöllinen. Kotoutuessaan ihminen voi siis omaksua uusia piirteitä oikeustajuunsa ja alkaa toimia uudella tavalla. Oikeustajun muutosta voidaan pitää osana kotoutumista.

Jos maahanmuuttajan uuden ja vanhan kotimaan tavoissa ja käytännöissä on merkittäviä eroja, esimerkiksi lasten kasvatuksen suhteen, oikeustajua tulisi pystyä muuttamaan. Muussa tapauksessa saattaa seurata konflikti yhteiskunnan ja yksilön välillä, kun vaikkapa lastensuojelu joutuu puuttumaan lasten kohteluun. Yksilön oikeustaju on jatkuvassa muutoksessa, eikä siihen vaikuta pelkästään oikeudelliset instituutiot vaan pikemminkin ihminen itse muodostaa oman oikeustajun käsitteensä. Kotoutuessaan ihmisen tulisikin kyetä muuttamaan oikeustajuaan, jotta hänen olisi helpompaa elää uudessa kotimaassa, missä ympärillä olevat ihmiset ja yhteiskunta toimivat tietyllä tavalla.

5 Erilaiset perheet – potentiaalinen konflikti lastensuojelussa

Vuoden 2018 lopussa Suomessa asui 16 141 venäjänkielistä perhettä, joissa molemmat tai ainoa vanhempi olivat venäjänkielisiä. Perheitä, joissa toinen vanhempi oli venäjänkielinen, oli 13 860. Venäjänkielisten perheiden määrä kasvoi vuodesta 2017 726 perheellä. Näissä perheissä on useimmiten venäjänkielinen mies ja vaimo. Toiseksi yleisintä on suomenkielisen miehen ja venäjänkielisen naisen muodostamat perheet. (Suomen virallinen tilasto (SVT) 2018: Perheet. 31.1.2020.) Venäjänkielisten perheiden määrä on siis kasvussa ja monikulttuuristen perheiden määrä on huomattava. Omassa aineistossani oli kolme monikulttuurista perhettä, joista toinen vanhempi oli venäjänkielinen ja toinen suomalainen.

Kysyin haastateltavieni ajatuksia perhe-elämästä ja kaikissa haastatteluissa tuli esiin, että perhe-elämän ideaali on tasa-arvoisempi Suomessa kuin Venäjällä. Suomessa miehet esimerkiksi osallistuvat kotitöihin ja lastenhoitoon enemmän kuin Venäjällä. Haastateltavat kertoivat, että vanhemmat viettävät Suomessa enemmän aikaa lasten kanssa, ja lapsilla on mahdollisuuksia harrastaa ja kehittää itseään. Perheen haastateltavat näkivät tärkeämmäksi Venäjällä ja esimerkiksi avioeroa pidetään edelleen ikävänä asiana etenkin naiselle. Maria kuvasi eroja näin:

Suomessa se [perhe-elämä] on hyvin tasa-arvoista mielestäni ja Venäjällä perhe ja koti on vain naisten hartioilla. Ja mies keskittyy enemmän auttamaan taloudellisesti, hän panostaa taloudellisesti enemmän kuin nainen. Nainen panostaa enemmän kotiin, vaikka molemmat käyvät töissä. (Maria)

Tämä, kuten moni muukin asia on kuitenkin muuttumassa. Julia kertoi, että Venäjällä naiset ovat alkaneet vaatia oikeuksia, ja he eivät halua enää olla miehen kontrollissa. Toisaalta Aleksander kuvasi miehen roolia näin:

Venäjällä [perhe] on ihan erilainen koska totta kai miehillä on valta ja he tekevät päätökset ja nainen seuraa. (Aleksander)

Muutokset ajattelussa ja toiminnassa tapahtuvat pikkuhiljaa. Mariakin kuvasi äidin ja isän roolien eroja Suomessa ja Venäjällä näin:

...tuntuu siltä, että Suomessa mitä minä ehtinyt nähdä leikkipuistossa ja perhepuistossa ja kaikilla tuttavaperheille, mies panostaa tosi paljon lapsiin. Hän on paljon ulkona, hän osallistuu harrastuksiin. Eli Venäjällä se on enemmän äiti, isällä on tällainen kontrolloiva rooli ehkä. Hän kontrolloi, että kaikki menee hyvin. (Maria)

Tasa-arvon lisäksi myös taloudelliset aspektit tulivat esille. Venäjällä mies huolehtii pääosin raha-asioista ja naiset voivat olla osin taloudellisesti riippuvaisia miehistään. Tämä vaikuttaa haastateltavien mukaan muun muassa naisten halukkuuteen ottaa avioero Venäjällä. Esimerkiksi Jekaterinan mukaan Suomessa pidetään raha-asiat enemmän erillään ja tarkasti seurataan, kuka on maksanut ja mitä.

Mustajoki ja Protassova kirjoittavat, että tasa-arvo on yksi ero suomalaisten ja venäläisten välillä. Periaatteessa Suomessa kaikki ihmiset, niin aikuiset kuin lapset ovat tasa-arvoisia. Myös sukupuolten välillä vallitsee ainakin muodollisesti tasa-arvo. Naisten oikeudet ja lisäoikeuksien hakeminen voivat hämmentää venäläisiä. (Mustajoki & Protassova, 2009: 399-400.) Monet haastateltavani mainitsivat, että Venäjä on patriarkaalinen maa. Perheen sisäinen työnjako Venäjällä menee usein niin, että mies huolehtii raha-asioista ja naisen kontolle jää kodista ja lapsista huolehtiminen. Satu Lidman (2015) kirjoittaa, että feministisen teorioiden mukaan perheen sisäisiä rooleja tulisi tarkastella yhdessä yhteiskunnassa vallitsevan sukupuolijärjestelmän kanssa. Kuitenkaan patriarkaatti tai sukupuolittuneet valtasuhteet eivät ole missään tapauksessa hävinneet yhteiskunnasta. Niitä saattaa esiintyä erilaisten alakulttuurien, kuten romanien tai Jehovan todistajien perhetulkinnoissa. Yhtä lailla tällaisia tulkintoja voi esiintyä myös valtaväestön toiminnassa. (Lidman, 2015:74-75.) Venäjänkielisten maahanmuuttajien perhekäsityksistä on löydettävissä sukupuolittuneita valtasuhteita, tai

ainakin he tunnistavat tällaiset käsitykset ja erottavat sen suomalaisena pitämästään perhekäsityksestä.

Perhearvot ovatkin venäläisille tärkeitä. Vanhempien kunnioittaminen, lasten velvollisuudet ja perheen sisäinen työnjako ovat venäläisille keskeisempiä verrattuna suomalaiseen perheeseen. Yksi keskeinen ero suomalaisten ja venäläisten maahanmuuttajien välillä onkin ehkä juuri perhearvoissa ja siinä, mitä sukupolvien ja sukupuolten välisestä ihanteellisesta työnjaosta ajatellaan. (Jasinskaja-Lahti 2007: 57.) Erilaiset käsitykset hyvästä perhe-elämästä ja puolisoitten rooleista voivat aiheuttaa ristiriitoja monikulttuurissa perheissä. Ne haastateltavat, joiden puoliso oli suomalainen, kertoivat etteivät erilaiset kulttuuritaustat ole aiheuttaneet ongelmia, vaan asioista oli pystytty sopimaan. Haastateltavat kertoivat, että heidän ja puolisoittensa perhearvot ovat lähellä toisiaan, ja siksi sopeutuminen on ollut suhteellisen helppoa.

Haastateltavien mukaan laajennettua perhettä, johon kuuluvat esimerkiksi isovanhemmat, pidetään tärkeämpänä Venäjällä. Sukulaisten kesken pidetään ylipäätään enemmän yhteyttä. Osaksi tämä voi liittyä jo aiemmin mainitsemaani sosiaalisten verkostojen merkitykseen. Yhtenä esimerkkinä perheen tärkeydestä pidän sitä, että lasten odotetaan huolehtivan vanhemmistaan heidän ikääntyessä. Haastateltavani pitivät sitä outona, että Suomessa isovanhempiin tai vanhempiin pidetään yhteyttä harvakseltaan ja heidät laitetaan hoitokotiin, kun he eivät enää voi asua itsenäisesti. Toisaalta esimerkiksi Mihail kyseenalaisti tätä huolehtimisen normia:

Joo, mutta en tiedä johtuuko se siitä, että ei oo raha, koska se mak-saa. [Venäjän] Valtiolla ei oo rahaa, eikä ihmisillä. Kansalaisilla ei oo rahaa, johtuuko se siitä, että tavallaan korvien välissä on se ajatus, että pitää hoitaa itse vanhempia. (Mihail)

Emme keskustelleet haastateltavieni kanssa siitä, aikovatko he hoitaa omia vanhempiaan heidän ikääntyessään ja millä tavoin. Haastateltavani eivät maininneet, että pyrkisivät saamaan vanhempansa Suomeen asumaan, vaikka tällaisiakin tapauksia on ollut. Askolan mukaan perheenyhdistämiset voivat johtaa jopa oikeustapauksiin (Esimer-

kiksi tapaus *Senchishak v Finland*). Perheenyhdistämissäännöt oikeuttavat maahanmuuttajien poissulkemisen hyvinvointivaltion edun nimessä, mutta samalla tämä voi haitata kotoutumista erityisesti naisten kohdalla. Kyseessä ei ole pelkästään perheiden asia, vaan kyse on myös tasa-arvoisesta kansalaisuudesta ja maahanmuuttajien osallisuudesta. (Askola, 2016: 371-372.)

Perhe-elämän ideaaleissa on eroja Suomen ja Venäjän välillä, mutta mikä merkitys perheellä on kotoutumisessa? Mihailin mukaan perhe auttoi häntä kotoutumaan, hän ei ollut yksin vieraassa maassa. Myös Aleksander arveli, että suomalainen puoliso voisi auttaa kotoutumisessa. Puolison kautta voisi paremmin päästä mukaan yhteiskuntaan ja verkostoihin, vaikka kieli ei olisi niin hyvin hallussa. Maria totesi, että kun hänellä oli puoliso Suomessa, se auttoi kotoutumaan. Toisaalta perheen pariin voi myös eristäytyä⁵. Perheen kanssa puhutaan venäjää ja suomen oppiminen jää vähemmälle. Esimerkiksi Culturas-säätiön teettämässä tutkimuksessa kävi ilmi, että osa Suomessa asuvista venäjänkielisistä elää lähes pelkästään venäjänkielisten joukossa, omassa kulttuuripiirissään. He eivät opiskele suomea, eikä heillä juuri ole kontakteja kantasuomalaisiin. (Rinas, 2017: 64.) Myös haastateltavani olivat kiinnittäneet tähän huomiota, ja käsittelen tätä enemmän seuraavassa luvussa.

Maahanmuuttajan ikä voi myös vaikuttaa kotoutumiseen. Esimerkiksi Maria kertoi muuttaneensa melko nuorena Suomeen opiskelemaan ja kotoutuminen oli hänelle helpompaa, koska kotimaan tavat ja perinteet eivät olleet juurtuneet häneen niin vahvasti. Myös Aleksander pohti, että nuorempana Suomeen muuttaminen voisi olla helpompaa kuin aikuisena. Silloin voisi mennä kouluun ja olla suomalaisten ympäröimänä ja näin verkostoihin olisi helpompi päästä heti mukaan.⁶ Lapset voivatkin auttaa vanhempiaan kotoutumaan. Lasten kautta vanhemmat voivat tutustua suomalaisiin ja päästä siten

⁵ Katso laajemmin etnisesti eriytyneistä alueista ja ghetoista esimerkiksi Varady (toim.) 2005. *Desegregating the City: Ghettos, Enclaves, and Inequality*.

⁶ Katso lisää lapsina ja nuorina Suomeen muuttaneiden venäjänkielisten kotoutumisesta erityisesti kielen ja työllistymisen näkökulmista esimerkiksi Rynkänen, T. & Pöyhönen, S. 2010. *Russian-speaking young immigrants in Finland: educational and linguistic challenges for integration*.

mukaan yhteiskuntaan. Toisaalta lapset vanhempineen voivat kohdata ongelmia, mikäli maahanmuuttajien lähtömaan ja Suomen välillä on merkittäviä eroja lastenkasvatuksen tavoissa.

Sen lisäksi, että perhe-elämä näyttäytyy erilaisena, haastatteluissa tuli esiin eroja myös lastenkasvatuksen perinteissä Venäjällä ja Suomessa. Lapsilta muun muassa odotetaan enemmän tottelevaisuutta:

You supposed to obey your parents and it's just unthinkable that you would like throw a temper tantrum in a shopping mall or anything because in Russia you're more like obedient person and you really listen to your parents. (Julia)

Kysyin tästä tottelemisen edellytyksestä myöhemmissä haastatteluissa ja muut haastateltavat olivat samaa mieltä. Lapsille myös asetetaan enemmän rajoja Venäjällä:

Ira: Eli kasvatus onko erilainen? Joo minusta kyllä se on erilainen tässä [Suomessa], kun minä näen, että lapsille aika vaikea rakentaa mitään rajoja, että en tiedä voiko se vain henkilökohtainen kokemus olla semmoinen, että lapsilla ei oo rajoja.

Maija: Suomessa?

Ira: Suomessa joo, ei oo rajoja, että se Venäjällä en voi kuvitellakaan, että se olisi niin vapaamielistä. Että siinä on tietyt raamit kuitenkin. (Ira)

Mihail liitti tämän laajempaan vallan kunnioittamisen ilmiöön:

...se on ihan lapsesta lähtien niin kuin tavallaan kasvatetaan ja ylläpidetään tämä asenne, että valta pitää kunnioittaa. (Mihail)

Mihail kertoi, että Suomessa lapsia kannustetaan olemaan itsenäisiä ja tekemään omia päätöksiä. Mihail vertasikin lapsensa koulunkäyntiä Suomessa ja omia kouluaikojaan Venäjällä, että se on kuin ”taivas ja maa”. Toisaalta suomalaiset lapset saattavat näyttäytyä jopa kurittomina. Ira kuvasi tätä seuraavasti:

Joo, tässä [Suomessa] sanotaan, että lapsen pitää antaa ilmaista itsensä, että se on oma persoona. Tuolla [Venäjällä] niin pitkään kun

lapsi on riippuvainen vanhemmista niin sen pitää totella vanhempia sen verran ja pitää kunnioittaa. (Ira)

Ira kertoi, että Venäjällä vanhempia pidetään enemmän auktoriteettina, Suomessa auktoriteettiasema taas pitää ansaita. Maria arveli tottelemisen vaatimuksen johtuvan paitsi maan historiasta mutta myös siitä, että Venäjällä on paljon ihmisiä ja esimerkiksi luokkakoot ovat kouluissa suuret:

Se on tapa kontrolloida vähän, ettei homma karkaisi käsistä. (Maria)

Kenties tässä on yksi syy siihen, miksi suomalainen lastensuojelu saattaa tuntua vieraalta venäjänkielisten maahanmuuttajaperheiden näkökulmasta. Ymmärrys lapsen edusta, velvollisuuksista ja oikeuksista on erilainen Suomessa ja Venäjällä. Venäjällä tottelemista ja vanhempien kunnioittamista pidetään lapsen etuna. On kuitenkin syytä muistaa, että lasten fyysinen kurittaminen kiellettiin Suomessa lailla vasta vuonna 1984. Lisäksi Mahkonen kirjoittaa, että esimerkiksi 1920-luvulla kasvatusta pidettiin perheen yksityisasiana. Perheen asioihin puuttuminen oli sallittua vain, jos vanhemmat edustivat absoluuttisen sukupuolimoraalin vastaista asosiaalisuutta. Kuitenkin jos vanhemmat käyttivät henkistä tai fyysistä väkivaltaa lapsiinsa, tätä ei yleisesti ottaen pidetty vääränä. (Mahkonen, 1998:53.) Asenteet muuttuvat pikkuhiljaa niin Suomessa kuin Venäjällä. Esimerkiksi Julia mainitsi, että nuoret äidit Venäjällä perehtyvät paljon lastenkasvatukseen ja pyrkivät siihen, että kasvatusta olisi mukavaa vanhemmille ja lapsille.

Haastateltavani kuvasivat eroja kasvatuksen lisäksi myös lasten oikeuksissa Suomessa ja Venäjällä:

Mutta oikeuksia, niillä [lapsilla] on Suomessa varmaan aika paljon ja ne ovat tietoisia niistä, että lapsi kertoo meille säännöllisesti omista oikeuksistaan. (Nauraa) (Ira)

Ira vitsaili lasten oikeuksista Suomessa. Myös Julia pilaili samalla asialla, että jos lapsen laittaa siivoamaan omaa huonetta lapsi voi soittaa hätänumeroon. Tämä vitsailu

onkin mielestäni kiinnostavaa ja saattaa liittyä siihen, että Venäjällä lapsiin suhtaudutaan eri tavalla. Julia kertoi näin:

...children in Russia, they are little bit treated not like equal human beings to adults. So, in Russia you can really like abuse them and do like crazy things to them and nobody would care. (Julia)

Julia jatkoi erojen kuvaamista:

..because in Russia there is like part of our mentality that child is yours, you can do whatever with it without like respecting it or respecting its need or whatever. (Julia)

Lapsi siis nähdään ikään kuin yksityisenä asiana, jonka kohtelu on vanhemman oma asia, eikä valtion pitäisi siihen puuttua. Samanlaiseen ajattelutapaan viittasi myös Aleksander puhuessaan yleisemmin perheväkivallasta:

Aleksander: Väkivalta, esimerkiksi väkivalta perheessä, se on yksi asia, joka Venäjällä on jossain määrin hyväksytty. Mutta Suomessa se ei ole hyväksytty ja tarkoitan niin että Venäjällä siinä mielessä laki on ehkä liian pehmeä, se on vastakohta. Toinen asia on se, että monet ihmiset ovat sellaisella mielellä, että se on jossain määrin tai suuriin määrin hyväksytty.

Maija: Perheväkivalta?

Aleksander: Perheväkivalta.

Maija: Okei, Venäjällä?

Aleksander: Venäjällä, mutta ei Suomessa. Koska se on sama asia, jos tämä on minun perhe, minun vaimo, minun lapsi, se on ihan minun. Se ei ole sinun tai valtion asia. Tämä on minun. (Aleksander)

Perhe on yksityisen ja julkisen rajamaastossa ja kenties Venäjällä perhe nähdään yksityisempänä. Tällöin valtion ei olisi syytä puuttua perheiden elämään, vaikka lainsäädäntö tarjoaa Venäjälläkin siihen mahdollisuuden. Samanlaista ajattelua voi kuitenkin tavata myös Suomessa. Satu Lidman (2015) kirjoittaa perhedynaamisesta ajattelusta, joka tarkoittaa sitä, että perheessä ja parisuhteessa esiintyvä väkivalta on tietynlainen ihmissuhteen häiriö. Yhteiskunnalla ei välttämättä ole tarvetta puuttua tällaiseen dysfunktioon. Perhedynaaminen ajattelu voi tukea ajatusta siitä, että kodissa tapahtuva väkivalta ei ole niin rikollista kuin julkisilla paikoilla tapahtuneet rikokset. Tämä ajattelumalli estää tai rajoittaa asianosaisia tai vaikkapa naapureita ottamasta yhteyttä viranomaisiin. Perheen vaikeuksista puhumista ulkopuolisille on pidetty häpeällisenä, kiusallisena ja jopa haitallisena. Tässä asiassa kantaväestö ja jotkut maahanmuuttajaryhmät ovat samankaltaisia. (Lidman, 2015: 69-71.)

Toisaalta kyse voi olla eroista yhteiskunnan toimintatavoissa. Esimerkiksi Julia sanoi, että Venäjän valtio ei auta perheitä samalla tavalla kuin Suomessa. Hän sanoi, että ajatus on se, että sinulla on nyt lapsi ja se on sinun ongelmasi. Toisaalta Meri Kulmala kollegoineen kirjoittaa, että Venäjällä on menossa suuri lastensuojelun paradigman muutos. Valtio pyrkii kehittämään sijaisperhetoimintaa ja sisäistä adoptiota, sekä panostamaan perheiden ennaltaehkäiseviin palveluihin. Lisäksi lastenkodeista pyritään tekemään kodinomaisempia ja pienempiä. (Kulmala & al., 2017: 353.) Muutoksia toimintatavoissa on ainakin suunnitteilla.

Haastateltavat kuvasivat myös lasten fyysisen kurittamisen olevan yleisempää Venäjällä:

Ivan: No joo, vanhemmat tekee paljon rumasti Venäjällä. Ne huutavat.

Maija: Venäläiset?

Ivan: Joo venäläiset.. huutavat ja edes voi lyödä lapsi.. minusta se kamalaa myös. (Ivan)

Lievempiäkin muotoja tuli ilmi:

...Venäjällä vanhemmat joskus huutavat lapsille tai en mä tiedä, ehkä eivät lyö mutta ainakin niin kuin painostavat. Tavallaan verbaalisesti ja mentaalisesti. Suomessa kuitenkin yritetään puhumalla selvittää ongelmia, mikä on oikein, no minun näkökulmasta. (Mihail)

”Väärin’ tekojen ja rikollisuuden määrittelemine on kontekstuaalista, sillä käsitykset siitä, mikä on ehdottomasti paha, vahingollista ja näin ollen kriminalisoitavaa vaihtelevat ajasta ja kulttuurista toiseen.” (Lidman, 201: 179). Tämä on totta ja tästä aiheutuu ongelmia esimerkiksi silloin kun eri kulttuurit kohtaavat. Mikä on toisessa kulttuurissa oikein, voi olla jossain toisessa väärin ja tämä voi johtaa yhteentörmäykseen. Toki täytyy muistaa, että yksilöiden ajattelu- ja toimintatavat voivat poiketa yleisistä malleista. Esimerkiksi haastateltavani eivät hyväksyneet lasten fyysistä kurittamista, vaikka heidän mukaansa Venäjällä siihen suhtaudutaan paljon lievemmin kuin Suomessa. Lidmanin mukaan on kuitenkin oikeudellisesti mahdotonta ajatella, että jonkin ryhmän tai yhteisön sisällä tapahtuva väkivalta olisi sen oma asia, eikä kuulu yhteiskunnalle tai yhteisön ulkopuolisille kansalaisille (Lidman, 2015:187). Esimerkiksi maahanmuuttajaperheissä tapahtuvasta väkivallasta tulisi voida puhua ja siihen pitäisi voida puuttua. Kuitenkin tulisi ottaa huomioon tavat, joilla vaikkapa väkivallasta puhutaan. Puhetavat eivät saisi olla leimaavia ja koko yhteisöä tuomitsevia. Venäläistä kulttuuria ei esimerkiksi tulisi määritellä väkivaltaiseksi tai väkivaltaa venäläisen kulttuurin ominaisuudeksi.

Erot lastenkasvatuksen perinteissä ovat aiheuttaneet erilaisia lapsikiistoja myös Suomen ja Venäjän viranomaisten välille. Maija Jäppinen kirjoittaa, että suomalais-venäläisten lasten huolenpidosta on aiheutunut monenlaisia kiistoja, joita Venäjä on hyödyntänyt omassa sisä- ja ulkopolitiikassaan. Kiistat on voitu jakaa kahteen eri tyyppiin. Ensimmäisessä on kyse suomalaisen ja venäläisen vanhemman huoltajuuskiistasta ja erimielisyydestä lasten asuinmaan suhteen. Tunnetuin esimerkki lienee Anton Salosen tapaus, jossa pojan äiti vei hänet Venäjälle, vaikka Suomessa oli määrätty yksinhuoltajuus pojan isälle. Suomen konsulaatin virkamies kuitenkin kuljetti Antonin takaisin

Suomeen. Toisessa kiistatyyppissä on kyse suomalaisen lastensuojelun ja venäläistaustaisten vanhempien yhteentörmäyksistä. (Jäppinen, 2015: 173.)

Kysyin haastateltavilta lapsikiistoista: miksi Venäjän valtio ja media ovat olleet niin kiinnostuneita siitä, mitä Suomessa jollekin lapselle tapahtuu? Maria selitti konfliktia näin:

Ei sitä [lyömistä] oteta vakavasti toisin kuin Suomessa. Sen takia vois olla, että tavallisille kansalaisille Venäjällä hyvin vaikea ymmärtää, että miten vois parista lyönnistä ottaa lasta pois. Heidän mielestä ei tapahtunut mitään. (Maria)

Käsitys lastensuojelun toiminnasta ja miten lasten kanssa voidaan toimia ovat erilaisia. Toisen maan tavat voivat tuntua erikoisilta ja aiheuttaa ristiriitoja. Etenkin jos niitä erityisesti halutaan luoda. Jäppinen kirjoittaa, että Venäjällä media on ruokkinut kiistoja väittämällä, että esimerkiksi lapsen läimäyttäminen on riittävä peruste huostaanottoon Suomessa (Jäppinen, 2015: 173). Teknologian kehitys mahdollistaa maasta toiseen muuttavalle sujuvan kotimaansa median seuraamisen (Davydova-Minguet, 2016:156). Siispä myös Suomessa asuvat venäjänkieliset voivat halutessaan seurata venäläistä mediaa monista eri kanavista. Haastateltavani eivät kuitenkaan joko seuranneet mediaa juuri lainkaan tai he seurasivat venäjänkielisiä medioita, jotka ovat riippumattomia Venäjän valtiosta. Haastateltavat pitivät pääosin venäläistä mediaa melko epäluotettavana ja propagandaan taipuvaisena. Maria kuvasi sitä näin:

No sitten on myös televisio Venäjällä, on hyvin aggressiivinen. Ehkä se on välissä katastrofin ja tällaisen juhlan välistä. Eli siellä on hyvin paljon viihdettä ja samalla uutiset, joita normaali ihminen ei kestä katsoa. (Maria)

Kun puhuimme Julian kanssa lapsikiistoista, hän muisteli tapausta, jossa Suomessa asuneen venäläisnaisen lapsi otettiin huostaan. Kun Julia oli muuttamassa Suomeen, hänen ystävänsä vitsailivat asiasta. Julia piti uutisointeja propagandana ja vallanpitäjien keinona todistaa, että Venäjä on paras paikka lapsiperheille. Jäppinen toteaa, että

kansalaisille halutaan luoda sellainen mielikuva, että Venäjä on venäläisen paras asuinpaikka ja toisaalta vahvistaa suurvaltaidentiteettiä osoittamalla, että valtio huolehtii myös ulkomailla asuvista kansalaisistaan (Jäppinen, 2015: 174). Ivan ja Aleksander arvelivat, että Venäjä on halunnut lapsikiistoilla vaikuttaa Suomeen. Mihail oli samaa mieltä:

Oon sitä mieltä, että Venäjän valtiota ei kiinnosta pätkääkään lasten kohtalo, se vain haluaa näyttää, että me ollaan suuri ja mahtava. (Mihail)

Julia mainitsi myös väestön vähenemisen ja miten Venäjän valtiolla ei ole varaa päästää kansalaisia muuttamaan pois. Syntyvyys Venäjällä pieneni valtavasti Neuvostoliiton romahduksen jälkeen, ja lasku oli yksi merkittävimmistä rauhanajan teollistuneissa maissa (Kulmala & al. 2017: 361). Perinteiset perhearvot ja perhepolitiikka ovatkin korostuneet Venäjän valtion politiikassa vuodesta 2006 lähtien. Valtio on tehnyt erilaisia perhepoliittisia uudistuksia. Muutoksia voi kuvata termillä pronatalismi, joka tarkoittaa propagandaa lapsien ja perheen puolesta, syntyvyyden nousun tukemiseksi. (Kulmala & Tšernova, 2015: 21.) Tämä pronatalismi näkyy mielestäni myös venäläisen median tavoissa uutisoida esimerkiksi lapsikiistoista.

Suomen ja Venäjän lastensuojelu toimii haastateltavien mukaan eri tavalla ja tämä voi selittää sitä, miksi kohua on helppo herättää. Venäjän lastensuojelu ei haastateltavien mukaan toimi yhtä tehokkaasti kuin Suomessa ja perheen asioihin puututaan vain äärimmäisissä tapauksissa:

Eli mä huulen, että jos lasta pitäisi suojella Venäjällä, se tarkoittaa, että tilanne on ihan oikeasti todella hirvittävä. Siellä on kysymyksessä lasten elämä, henki. Eli ei ole siitä, että joku lapsi saanut niptytys, ei. (Maria)

Mihail kommentoi samoin:

Mutta siis kylmä fakta on, että Venäjällä vuosittain vanhemmat tappavat jotain tuhat tai kakstuhatta, joskus näin niitä tilastoja. Ihan omia lapsia.

Että vois itse miettiä, että onko se [lastensuojelu] missä maassa tehokkaampi. Ja kun Venäjällä puhutaan, tota [Suomessa] huostaanotettiin venäläinen lapsi, se ei edes ollut venäläinen, joku virolainen. (Mihail)

Kuitenkin Ivanin haastattelusta sain sellaisen kuvan, että hän ajattelee Suomalaisen lastensuojelun ottavan lapsia herkästi huostaan. Hän kertoi, että mikäli Suomessa tehdään lastensuojeluilmoitus, lapsi otetaan heti huostaan, mutta Venäjällä asiasta voidaan keskustella. Tämä kommentti on mielenkiintoinen ja poikkeaa muiden haastateltavien puheesta. Toisaalta Ivan myös kuvasi venäläisen median pelottelevan suomalaisella lastensuojelulla:

No Venäjällä media näyttää Suomen lastensuojelun tosi kamala (Naurahtaa). Ja on iso tapahtuma ja se on poliittinen juttu ja ihmisiä pelkää, että kun ne tulee Suomeen, heti tulee joku ja laittaa lapsi orpokotiin. (nauraa) (Ivan)

Ivanin mukaan lapsikiistojen uutisoinnissa on kyse pelottelusta, ja sen vaikutuksista Suomessa asuviin venäjänkielisiin olisi kiinnostava selvittää lisää. Muissa haastatteluisissa ei tällaista ajattelua tullut esiin ja esimerkiksi Ira sanoi, ettei ole huomannut, että olisi jotenkin erityistarkkailussa, koska on maahanmuuttaja.

Haastateltavieni kertomuksissa toistui myös se, että he eivät luota mediaan kovin vahvasti. He esimerkiksi kyseenalaistivat venäläisen median toimintaa lastensuojelukiistoihin liittyen ja pitivät sitä enemmänkin propagandana. Toisaalta he haastoivat myös suomalaista mediaa:

Kyllä, minun mielestäni sekä Venäjällä, että Suomessa uutisointi on yksipuolista. Media vaan pelottelee kansalaisia. Esimerkiksi Venäjältä Suomen mediassa paljon kirjoitetaan, että siitä on Suomelle uhka. Minä itse olen sitä mieltä, että Venäjällä on maan sisällä jo riittävästi omia ongelmia. (Jekaterina)

Mihailkin totesi, että suomalaisella medialla olisi parantamisen varaa:

[...] kun uutisoidaan Venäjästä, en sanoisi, että valehdellaan, ei. Mutta se sävy on, no parhaimmissa tapauksissa neutraalinen mutta yleensä kielteinen. Että vois ehkä vähän tasapuolisemmin uutisoida Venäjästä [...]. (Mihail)

Venäjänkielisten maahanmuuttajien vähäinen luottamus tiedotusvälineisiin käy ilmi esimerkiksi Ville Pitkäsen ja kumppaneiden tutkimuksesta (Pitkänen & al. 2019: 50-51). Kyse lienee laajemmasta ilmiöstä, vaikka toisaalta haastateltavani pitivät pääosin suomalaista mediaa vaikkapa venäläistä mediaa luotettavampana.

Yhteenvedon totean, että haastateltavani kertoivat perhe-elämän ideaalin olevan erilainen Suomessa ja Venäjällä. Samoin suhtautumisessa lapsiin ja lastenkasvatukseen on eroa maiden välillä. Haastateltavani suhtautuivat kielteisesti lasten fyysiseen kurittamiseen ja pitivät pääosin suomalaista lastensuojelujärjestelmää toimivana. He olivat sitä mieltä, että jos perheessä on ongelmia, valtiolla on oikeus puuttua niihin, vaikka perhe nähdäänkin Venäjällä enemmän yksityisenä asiana. Toisaalta Aleksander pohti sitä, milloin perheessä on asiat niin huonosti, että lapsi pitäisi ottaa huostaan, koska hänen mukaansa jokaisella lapsella pitäisi kuitenkin olla oma koti ja vanhemmat. Lapsikiistä uutisoinnit eivät olleet haastateltavieni ajatuksiin lastensuojelusta vaikuttaneet, vaan he kyseenalaistivat venäläisen median uskottavuutta, vaikka antoivat palautetta myös suomalaisesta mediasta. Perheen he kokivat vaikuttaneen positiivisesti kotoutumiseensa. Seuraavaksi käsittelen kotoutumista vielä laajemmin.

6 Ulkopuolisuus ja luopuminen kotoutumisprosessissa

Haastateltavani kokivat pääosin kotoutuneensa suomalaiseen yhteiskuntaan, mutta he olivat kohdanneet myös haasteita. Mihail totesi omasta kotoutumisestaan:

No kai suomen kieli on ollut ja on edelleen tärkeä. Ja se että Suomessa löytyy kavereita, ystäviä. (Mihail)

Kielen tärkeyden mainitsi myös muun muassa Jekaterina. Kielen opittuaan hän pystyi hoitamaan itsenäisesti omia asioitaan. Jekaterinan mukaan kieltä oppii parhaiten suomalaisten kanssa. Toisaalta Ivan arveli, että kieli saattaa olla yksi tekijä, joka erottaa suomalaisia ja maahanmuuttajia. Puutteellinen kielitaito esimerkiksi esti häntä pyytämästä naapurilta apua. Myös Julia kertoi, että riittämätön suomenkielentaito on rajoittanut hänen kotoutumistaan. Yhteisen kielen puuttuminen saattaa vaikuttaa kotoutumiseen ja tärkeiden sosiaalisten verkostojen luomiseen negatiivisesti. Esimerkiksi Valjakko-hanke pyrki tarjoamaan apua juuri tähän ongelmaan yhdistämällä kielen opiskelun ja suomalaisiin tutustumisen.

Ylipäätään vaikeus tutustua suomalaisiin nousi haastatteluissa keskeiseksi hidasteeksi kotoutumisessa. Kysyin Iralta, onko hän huomannut, että suomalaisten kanssa ystävyminen olisi vaikeaa. Hän vastasi näin:

Joo, minä ajattelen, että varmaan niiden[maahanmuuttajien] on vaikea sopeutua siihen tai voi olla suomalaiset eivät ota helposti vastaan. [...] Suomalaiset ehkä, niiden on vaikea muutenkin keskenäänkin löytää semmoinen suhteita. Mutta ulkomaalaisiin jotenkin suhtautuminen.. No en tiedä mistä se johtuu, mutta huomasin että ne ryhmät [maahanmuuttajat] pitää kiinni toisistaan koska ne aika vähän aikaa tässä Suomessa pyörineet. (Ira)

Iran mukaan suomalaiset eivät ole kovin vastaanottavaisia maahanmuuttajia kohtaan. Tämä tuli esille muissakin haastatteluissa. Ira arveli, että maahanmuuttajaryhmät pitävät tiiviisti yhteyttä, koska he ovat samanlaisessa tilanteessa ja toisaalta kiinnostuksen kohteet ovat yhteiset. Hän viittasi tällä sekä venäjänkielisiin, etenkin jos kyseessä oli

perhe, mutta myös muihin maahanmuuttajaryhmiin. Aleksander taas kertoi, että yhteisten mielenkiinnon kohteiden puuttuminen suomalaisten kanssa on hidastanut hänen kotoutumistaan. Suomalaisiin tutustuminen ja verkostojen muodostuminen olivat keskeisiä tekijöitä kotoutumisessa monien haastateltavieni mielestä. Vaikeudet suomalaisiin tutustumisessa muodostavat eräänlaisen rajan:

Mutta jos keskustellaan kotoutuminen, se on vaikea, koska täällä on raja, joka tosi vaikea ylittää. Koska jos opiskelet yliopistossa, kaikki ovat kilttejä ja ne voivat auttaa ja mitä muuta, mutta se on vaikea ystäväystyä ja siksi on vaikea kotoutumista. (Ivan)

Raja suomalaisten ja venäjänkielisten välillä voi tuntua fyysisestikin. Ivan kertoi tapauksesta, jossa hän käveli suomalaisen ystävän kanssa ja hänestä tuntui, että hän on yksin, koska suomalainen ystävä piti niin suuren välimatkan. Julia kertoi samaa:

I think it's about personal space that Finns have, they have this kind of concept of respecting your personal space and they don't really want to get close to you because they don't want to make you uncomfortable. But in Russia to that idea of personal space is completely different because if you don't get close it means that you don't care of that person, you are neglecting, you are, you don't care. (Julia)

Myös Maria, Ira ja Mihail kertoivat huomanneensa, että suomalaisiin on vaikea tutustua, mutta he olivat hyväksyneet asian, eivätkä pitäneet sitä oman kotoutumisensa kannalta ongelmallisena:

No suomalaiset ovat aika sulkeutuneita, kyllä sitä huomaa jatkuvasti, että on erilainen kuin muut. Minusta sitä ei voi muuttaakaan, että se on ihan, olen hyväksynyt sen asian ja mielestäni tässä ei ole mitään outoa. Tuntuu vain siltä, että olen kuin kotona, että minä en ole semmoinen tyypillinen tapaus, että useinkin maahanmuuttajat minä katselen, erityisesti, jotka Venäjältä ovat tulleet aikuisiässä. Ne jäävät työelämän ulkopuolelle ja niillä on erilainen arki kuin mulla. (Ira)

Vaikeus tutustua suomalaisiin loi eräänlaista ulkopuolisuuden tunnetta:

Joo minä asunut Suomessa jo viisi vuotta ja minä tunnen, että minä olen vielä vieras Suomessa. Minun naapureita ovat suomalaisia ja minä sanon joka aamulla huomenta mutta ei muuta. (Ivan)

Haastateltavani kuvasivat ulkopuolisuuden kokemuksia monin tavoin ja Aleksander kuvasi sen monisyisyyttä hyvin:

On sellainen tunne, että suomalaisilla on oma elämä, he puhuvat omaa kieltä, oma murre, menevät en tiedä baariin ystävien kanssa ja niin edelleen. (Aleksander)

Aleksander oli asunut haastatteluhetkellä Suomessa kuusi vuotta, joten ulkopuolisuuden tunteen voi ajatella liittyvän siihen. Toisaalta, esimerkiksi Ira oli asunut Suomessa yli kymmenen vuotta ja hän koki silti edelleen tietynlaista ulkopuolisuutta ja luottamuksen puutetta:

...esimerkiksi koulussa minä koen sitä, että jään ulkopuolelle. Voipa olla, että sen takia, että siellä tietenkin opiskelijoita, jotka useita vuosia opiskelevat yhdessä, jotka tuntevat toisiaan, mutta minä jään taas ulkopuolelle, erityisesti näissä ryhmätöissä. En minä yritä kenellekään tarjota sitä jäsenyyttä siinä ryhmässä, ryhmätyötä varten. Ja usein on näin, että minä teen ne ryhmätyöt yksin, eli minä teen enemmän työtä sen eteen kuin muut. Ja se on juuri se erilaisuus, minusta vaikuttaa siihen, että ei luota siihen, että mitä tuo voi tuoda, vaikka ryhmään. (Ira)

Iralle olikin tärkeää, että hän pääsi töihin. Hän piti sitä luottamuksen osoituksena ja ”onnenpotkuna”. Toisaalta myös työelämä aiheutti epävarmuutta ja paineita pitää yllä omaa osaamista, sillä Ira koki olevansa erilaisessa asemassa kuin suomalaiset työmarkkinoilla:

...minä vain tajuan, että mun pitää tehdä hieman enemmän, mun pitää ylläpitää omaa markkinatasoa, koska jos jotain työelämässä tapahtuu ja saan potkun, minä en oo työmarkkinoilla yhtäarvoinen kuin suomalainen. Mulla pitää olla paremmat kuitenkin eväät, ajankohdainen koulutus, mun pitää jotain tehdä enemmän. (Ira)

Täytyy kuitenkin huomioida, että tietynlainen ulkopuolisuuden kokemus ei välttämättä tarkoita sitä, että haastateltavat olisivat yksinäisiä tai ettei heillä olisi ystäviä. Anu Castaneda kollegoineen on tutkinut maahanmuuttajien psyykkistä hyvinvointia ja osallisuutta sekä turvallisuutta. Tutkimuksessa kävi ilmi, että Venäjältä ja Neuvostoliitosta lähtöisin olevissa haastateltavissa yksinäisyyden kokemuksia oli vähemmän (6%) kuin koko Suomen väestössä keskimäärin (9%). Venäjältä ja Neuvostoliitosta muuttaneet myös luottivat naapuriapuun huomattavasti suomalaisia enemmän. (Castaneda & al. 2015: 20.) Ulkopuolisuuden tunne voikin johtua muista tekijöistä, kuin suoranaisesta yksinäisyydestä. Naapuriapu on myös kiinnostava kysymys. Luottavatko Venäjältä ja Neuvostoliitosta lähtöisin olevat henkilöt naapuriapuun siksi, että heillä ei ole muita verkostoja vai siksi, että he ovat tottuneet turvautumaan sosiaalisiin verkostoihin?

Julia kuvasikin venäläisten olevan ”sosiaalisia eläimiä”, yhteisöllisyys on Venäjällä paljon tärkeämpää kuin Suomessa:

[...] what comes to hospitality, Russians it's kinda their face, you have to make other people welcome and comfortable. So, it's very big part of our culture. And I think here it's not like that, before you visit you need to call you need to arrange, so if you spontaneously show up it's kinda rude here. There [Russia] its not like that, you are glad to see people. (Julia)

Kokemus siitä, että on tervetullut⁷, vaikuttaa varmasti maahanmuuttajien kotoutumiseen. Julia arvelikin, että jonkinlainen yhteisöllisyyden kokemus olisi voinut auttaa häntä etenkin silloin kun hän muutti Suomeen. Haastateltavat pyrkivät selittämään vaikeuksiaan tutustua suomalaisiin ainakin osaksi suomalaisten persoonallisuudella. Tämä voi olla maahanmuuttajan psyyken kannalta tärkeää. Ettei syyllistä itseään siitä, että kotoutuminen ei suju, vaan että vastaanottavalla yhteiskunnalla ja sen jäsenillä olisi myös parantamisen varaa.

Työ- ja elinkeinoministeriön ylläpitämä Kotouttaminen.fi sivusto toteaa kotoutumisen olevan: ”Maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka päämääränä on, että maahanmuuttaja tuntee olevansa yhteiskunnan aktiivinen ja täysivaltainen jäsen.” (Kotouttaminen.fi. Keskeiset käsitteet). Kotoutumisessa on siis kyse vuorovaikutuksesta. Maahanmuuttaja ei voi kotoutua yksinään, vaan vastaanottavan yhteiskunnan tulee osallistua myös, jotta maahanmuuttaja voisi tuntea kuuluvansa osaksi yhteiskuntaa.

Kuitenkin esimerkiksi Aleksander kertoi, ettei vaikeus tutustua suomalaisiin ole vain hänen ongelmansa, vaan muutkin maahanmuuttajat eri lähtömaista kohtaavat samoja ongelmia:

[...] minä keskustelen monien ulkomaalaisten kanssa siitä [ulkopuolisuuden tunteesta] ja se ei ole niin kuin ongelma pelkästään minulle, koska esimerkiksi minä hallitsen suomen kieltä suhteellisen hyvin, että minulle ei ole ongelma käyttää suomen kieltä. Mutta se on iso haaste ja mun mielestäni yksi tärkeä syy on suomalaisten... niin kuin ominaisuus. Minä tarkoitan että joskus.. no.. suomalaiset ovat.. no jos puhutaan esimerkiksi varsinkin miehistä, ne joskus ne

⁷ Katso tunteiden merkityksestä esimerkiksi Wettergren, Å. 2015. Protecting the self Against Shame and Humiliation: Unwanted Migrants' Emotional Careers.

*ovat ujoja tai jotain ja eivät niin kuin kommunikoida vapaasti.
(Aleksander)*

Aleksander jatkoi, ettei ketään voi kuitenkaan pakottaa kanssakäymiseen:

Se[kotoutuminen] on vaikea kysymys, koska no en voi sanoa. No en voi esimerkiksi käskeä suomalaiselle (nauraen) olen ulkomaalainen, ole mun ystävä. (Aleksander)

Aleksander arveli, että yksi syy, miksi suomalaisten kanssa on vaikea tutustua voisi olla Suomen maahanmuuttohistoria. Pitkänen (2003) kirjoittaa, että Suomi oli pitkään maa, josta lähdettiin, milloin Amerikkaan, milloin Ruotsiin. Kuitenkin 1990-luvulla maahanmuuttajien suhteellinen määrä kasvoi Suomessa enemmän kuin muissa Euroopan maissa. Myös maahanmuuton syyt poikkeavat Suomen kohdalla. Suomessa ei ole ollut samanlaista työperäisen maahanmuuton buumia kuin esimerkiksi Ruotsissa tai Saksassa. 1980-luvulla alkaen työperäinen siirtolaisuus vaihtui humanitäärisistä syistä tulevien ihmisten vastaanottamiseksi. Suomi alkoi vastaanottaa maahanmuuttajia vasta tässä kansainvälisen siirtolaisuuden niin sanotussa toisessa aallossa. (Pitkänen, 2003: 260-261.) Vuoden 2018 lopussa Suomessa asui 402 619 ulkomaalaistaustaista henkilöä. Heitä oli 7,3 prosenttia koko väestöstä. (Suomen virallinen tilasto (SVT) 19.6.2019.) Maahanmuuttajien määrän kasvusta huolimatta Suomessa asuu edelleen suhteellisen vähän maahanmuuttajia. Maahanmuutto on lisääntynyt vasta viime vuosina, joten on mahdollista, että se vaikuttaa suomalaisten vastaanottavaisuuteen ulkomaalaisia kohtaan.

Valtion kotouttamisohjelmassa todetaan, että yksilön oma vastuullinen ja aktiivinen rooli on keskeisintä onnistuneessa kotoutumisessa. Yhteiskunta voi tukea tätä yksilölähtöistä prosessia. Ohjelmassa myös todetaan, että kotouttaminen ei ole aina ollut onnistunutta. (VALKO II, 2016: 15.) Kotoutuminen on tärkeä osa maahanmuuttoa, ja sen ei pitäisi olla pelkästään maahanmuuttajan oman aktiivisuuden varassa, vaikka se tärkeää onkin. Suomalainen yhteiskunta tarjoaa monia kotouttamispalveluita maahanmuuttajille. Palveluihin kuuluu esimerkiksi erilaisia kielikoulutuksia ja kotouttamissuunnitelma. Haastateltavani pitivät pääosin suomalaista kotouttamisjärjestelmää toimivana etenkin verrattuna Venäjään:

Ivan: Se on hyvä, että ne [viranomaiset] hoitavat sinua ehkä esimerkiksi Venäjällä ei. Jos sinä haluaisit opiskella venäjää, sinun pitää löytää kurssi itse. Ne maksavat sinulle rahaa ehkä yhden vuoden ja sitten ei.

Maija: Ei mitään?

Ivan: Ei mitään ei. Se ongelma ja sinun pitää ratkaista sitä itse.

Maija: Eli Venäjällä ei oo samanlaista kotoutumisjärjestelmää, kun Suomessa?

Ivan: Ei oo, ei se haittaa kun jos sinä tulet Venäjälle, sinun pitää.. sinun pitää olla valmis ratkaista ongelmia itse. (Ivan)

Suomalaisen ja venäläisen yhteiskunnan erot tulivat esiin myös kotouttamisessa. Haastatteluissa kävi ilmi Venäjän viranomaisten asenne, että kansalaisten tulee hoitaa itse omat ongelmat, oli kyse sitten lapsesta tai kotoutumisesta. Esimerkiksi Julia kertoi arvostavansa sitä, miten maahanmuuttajia tuetaan ja autetaan Suomessa.

Toisaalta haastatteluista oli löydettävissä myös turhautumista kotouttamispalveluihin. Ivan esimerkiksi kritisoi suomalaista kotouttamisjärjestelmää siitä, että kotouttamiskoulutuksia suunniteltaessa ei kuunnella tarpeeksi maahanmuuttajien tarpeita. Esimerkiksi kielikoulutukset ovat liian lyhyitä, jos haluaisi työskennellä jollain korkeamman koulutuksen alalla. Ira taas oli pettynyt kotouttamissuunnitelmaansa:

Työvoimatoimisto oikeastaan on aika montakin kertaa, oliko siellä pakko käydä, en muista tarkkaan, kerran kuukaudessa ja siellä sua haastatellaan ja jotain kysytään, mutta se tuntui niin turhalta, että kun sua vain kutsutaan tarkistamaan, että oletko vieläkin olemassa (naurahtaan), eli minusta siellä aika paljon resursseja aika paljon turhaan käytetään. En saanut apua työvoimatoimistosta. (Ira)

Lainaus kuvaa mielestäni hyvin sitä, että kotoutumisen byrokraattinen puoli on täysin erilainen verrattuna maahanmuuttajien kokemuksiin ja kotoutumiseen käytännössä.

Viranomaiset ja muut toimijat voivat suunnitella kaikenlaista ja se näyttää paperilla hyvältä, mutta todellisuus voi olla täysin erilainen. Kuinka kotoutua suomalaiseen yhteiskuntaan, jos et pääse töihin tai opiskelemaan eikä kukaan suomalainen ylipäättään halua tutustua sinuun?

Ulkopuolisuuden kokemusten lisäksi haastatteluissa tuli esille se, että kotoutumiseen kuuluu myös tietynlaista luopumista ja valintaa:

[...] en voi ottaa kaikki mun ystävät ja perhe Suomeen. Se on minun niin kuin maksu, että minä haluan asua Euroopassa. Mun täytyy maksaa jotain ja tämä on minun maksu. (Aleksander)

Myös Ira nosti esiin luopumisen ja valinnan merkityksen:

Verrattuna siihen mitä muut maahanmuuttajat ovat säilyttäneet sen yhteyden vanhaan asuinmaahan. Että mulla se on aika heikko, mulla vain kaukaisia sukulaisia Venäjällä, joiden kanssa minä pidän aika heikosti yhteyttä. Enkä minä matkusta kuin kerran muutamassa vuodessa Venäjälle. Enkä minä paljon seuraa [mitä Venäjällä tapahtuu], jotenkin ei oo ollut aikaa. Ja se taas vie aikaa ja voimia elää tavallaan, eli pitää valita jossain vaiheessa niin sitten se helpottuu. (Ira)

Mariakin mietti, miksi jotkut venäjänkieliset jäävät omaan kulttuuripiiriin. Heillä on paljon venäläisiä ystäviä, matkustetaan Venäjälle ja seurataan venäläistä mediaa. Haastateltavani kritisoivat venäläiseen ja venäjänkieliseen piiriin jättäytymistä. Toisaalta on mahdollista, että omaan yhteisöön eristäytyminen johtuu ulkopuolisuuden ja mahdollisen syrjinnän kokemuksista.

Olga Davydova (2012) kirjoittaa, että maahanmuuttajat kuuluvat osaksi paikallisesti ja historiallisesti muodostuneita valtasuhteita ja niiden vuorovaikutusta. Venäjä on osa venäläisten maahanmuuttajien elämää muutenkin kuin maantieteellisenä paikkana. Venäjä on mukana yhteiskuntana, sosiaalisina verkostoina sekä osana työtä ja vapaa-

aikaa. Kuitenkin Venäjä ja venäläisyys kuuluvat osaksi myös suomalaisuuden tuottamista. Molemmat käsitteet ovat kulttuurisia konstruktioita, joissa historia on vahvasti läsnä. (Davydova, 2012: 75-76.) Venäjä oli edelleen jossain määrin osa haastateltavieni arkea esimerkiksi kielen ja tapojen muodossa. Haastateltavat kokivatkin tietynlaista ristiriitaa kulttuurin säilyttämisen suhteen. Toisaalta he halusivat pitää yllä esimerkiksi venäläisiä ruokaperinteitä ja toisaalta korostivat sulautumista ja sopeutumisen tärkeyttä. Vaikka valinnat ja luopuminen kuuluivat haastateltavieni mukaan osaksi kotoutumista, esimerkiksi Iralle tapojen muuttaminen oli helppoa:

Mutta itselläni jotenkin se on niin luonnollista, että tiedä, olen ottanut maan tapoja ja olen hyväksynyt sen kaiken, että se varmaan oli muutos parempaan päin. Se oli helppo tehdä. Se jotenkin sujui niin helposti, että mulla ei ole ehkä sellaisia isoja vaikeuksia. (Ira)

Kotoutumiseen kuuluu siis monia aspekteja ja kotoutumista tulisi edistää eri tavoin, esimerkiksi lisäämällä kanssakäymistä suomalaisten kanssa. Näin maahanmuuttajat pääsisivät paremmin mukaan yhteiskunnan verkostoihin ja toimintaan, sekä saisivat ystäviä. Kanssakäyminen edistäisi myös kielen oppimista. Mielestäni Valjakko-hankkeen kaltaista toimintaa tarvittaisiin lisää. Valtion kotouttamisohjelmassa todetaan, että kotoutuminen tapahtuu pitkälti arkisissa vuorovaikutustilanteissa. Siksi viranomaistyönnäköille tarvitaan monialaista, eri toimijoiden välistä yhteistyötä. Tätä varten on valmisteltu kotouttamisen kumppanuusohjelma⁸, jonka tarkoituksena on tuoda eri toimijoita yhteen. (VALKO II, 2016: 16-17.) Haastatteluissa tuli esille, että kanssakäymistä suomalaisten ja Venäjällä asuvien venäläisten välillä voisi myös lisätä:

[...] minusta pitää lisätä kansankäymistä maiden välillä, että ehkä venäläiset näkevät miltä yhteiskunta voisi näyttää, jos on tota kansalaiset ovat lainkuuliaisia ja mediat ovat riippumattomia ja veroja

⁸ Katso ohjelmasta tarkemmin: Taarna, V. 2016. Kotouttamisen kumppanuusohjelma: Kotouttaminen on kumppanuutta – tule mukaan.

maksetaan, että kannattaa matkustaa. Ehkä tällä tavalla saadaan aikaan muutoksia myös Venäjällä. Suomalaisetkin vois matkustaa Venäjälle kattoon, että ei niin kuin Putin on toinen asia kuin tavalliset venäläiset ovat toinen asia. Ei niin kuin se niin kuin vastakkainasettelu ja pelottelu on minusta olemassa. Okei, Venäjällä on ehkä enemmän mutta lännessäkin on olemassa. Se pitää lieventää, kansankäyminen on yks mahollinen tapa. (Mihail)

Mielestäni tämä on hyvä ja tärkeä huomio. Myös Aleksander esitti samanlaisen ehdotuksen, että suomalaisten ja venäläisten pitäisi enemmän matkustaa ja nähdä, että muissa maissa asuu tavallisia ihmisiä, koska uutisointi niin Suomessa kuin Venäjälläkin luo aivan erilaista kuvaa muiden maiden kansalaista kuin mitä tavallisten ihmisten arki on. Sama pätee kotoutumiseen, sillä maahanmuuttajien pitäisi päästä tutustumaan suomalaisiin ja suomalaisten pitäisi tutustua maahanmuuttajiin. Se vähentäisi vastakkainasettelua ja vääriä mielikuvia, sekä voisi vähentää ulkopuolisuuden tunnetta.

7 Kotoutumisen haasteet ja onnistumiset

Saukkonen (2013) toteaa, että Suomeen todennäköisesti halutaan lisää työperäisiä maahanmuuttajia paikkaamaan työikäisten suomalaisten määrän pienemistä. Perheperusteinen maahanmuutto lisääntynee, jos Suomessa jo asuvat maahanmuuttajat avioituvat omasta tai vanhempiensa lähtömaasta tulevan henkilön kanssa. Lisäksi kahdessa maassa asuvat perheet voivat yhdistyä, kun väliaikaiseksi tarkoitettu muutto Suomeen muuttuukin pysyväksi. Ylipäätään maahanmuutto Suomeen tulee todennäköisemmin kasvamaan kuin vähenemään. Maahanmuuton lähtömaita on vaikea ennustaa, mutta luultavasti tulijoita on etenkin Virosta ja Venäjältä, koska sieltä on muutettu aiemminkin Suomeen. (Saukkonen, 2013: 163, 165-166.) Maahanmuuttajien määrän kasvu luo paineita kotoutumisen onnistumiselle.

Kotoutumisesta puhutaan paljon. Mikko Lehtonen (2009) kirjoittaa, että on kuitenkin epäselvää, mihin maahanmuuttajien pitäisi kotoutua. Viranomaisten käyttämät termit kotoutuminen ja kotouttaminen ovat sosiaali- ja terveysministeriön tilauksesta erään kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkijan kehittämät. Molemmat sanat ovat vastineita integraation käsitteelle. Integraatio puolestaan johtuu latinan adjektiivista *integer*, joka tarkoittaa koskemattomaa ja kokonaista. Tästä näkökulmasta maahanmuuttajien kotoutuminen tarkoittaa suomalaisuuden tekemistä puhtaaksi ja kokonaiseksi. Ongelmallista kuitenkin on, että ei ole olemassa mitään puhdasta suomalaisuutta, jota voitaisiin suojella. Suomi ei ole mikään säiliö, vaan rajamaa idän ja lännen välissä. Suomalaiset ovat kautta aikojen omaksuneet uusia asioita kristinuskosta tietoyhteiskuntaan. Suomi on rakentunut ja rakentuu edelleen pitkälti suhteistaan muihin maihin. Suomi on aina ollut monikulttuurinen maa, vaikka tätä onkin yritetty monin tavoin häivyttää. Monet keskeiset elementit kulttuurissamme ovat muualta tulleita, kuten esimerkiksi jääkiekko ja heavy metal -musiikki. (Lehtonen, 2009: 113-114.) Tarkoittaako kotoutuminen siis sitä, että maahanmuuttajien tulisi sulautua täydellisesti suomalaiseen yhteiskuntaan, jotta sen eheys säilyisi? Toisaalta laki kotoutumisen edistämisestä viittaa maahanmuuttajan oikeuksiin säilyttää oma kieli ja kulttuuri. Sulautumisen ja säilyttämisen välillä tasapainoilu on osa maahanmuuttajien kotoutumista.

Haastateltavani kokivat kotoutuneensa Suomeen pääosin hyvin. Heidän kotoutumises-
saan oli monia onnistuneita asioita, mutta myös haasteita. Keskityin kotoutumisen tut-
kimukseen erityisesti perhe-elämän ja oikeustajun näkökulmista. Aineiston analyyy-
sissä kävi ilmi, että oikeustajussa on eroja Suomen ja Venäjän välillä, kun oikeustaju
ymmärretään laajasti tekoina ja suhtautumisena lainsäädäntöön. Ewick ja Silbey (1998)
tarjoavat kolmiosaisen oikeustajua jäsentävän luokittelujärjestelmän. Luokat ovat Be-
fore the Law, With the Law ja Against the Law. Olen kääntänyt ne seuraavasti: lain
edessä, lain kanssa ja lakia vastaan. Fritsvold kuitenkin huomauttaa, että koska oikeus-
taju on usein hyvin dynaaminen, harvojen oikeustaju edustaa tiukasti yhtä kategoriaa
ja ristiriidat ovat mahdollisia (Fritsvold, 2009: 804). Lain edessä -kategorian mukainen
oikeustaju ymmärtää lain annettuna kokonaisuutena, joka on irrallaan arjesta. Sitä lei-
maa tietty katkonaisuus ja toisaalta selväpiirteisyys, mutta samalla se on arvovaltaista
ja ennustettavaa. Ihmiset näkevät lain muodollisena, rationaalisena ja hierarkkisena
kokonaisuutena tiedossa olevista säännöistä. Lakia pidetään suhteellisen vakaana, eikä
yksittäiset toimet juuri vaikuta siihen. (Ewick & Silbey 1998: 46-47.) Lain ajatellaan
olevan neutraalia, se koskee kaikkia tasapuolisesti henkilökohtaisista ominaisuuksista
riippumatta ja kaikki ovat samanarvoisia. Tämä lisää lakien legitiimiyttä ja vakautta.
(Fritsvold, 2009: 804.) Haastateltavat kuvasit suomalaisena pitämäänsä oikeustajua
pitkälti edellä mainituilla käsitteillä. Suomalaista lainsäädäntöä pidettiin selkeänä ja
helppona noudattaa ja esimerkiksi viranomaiset nähtiin luotettavina.

Lain kanssa -kategoriaan kuuluvassa oikeuskäsityksessä laki taas nähdään eräänlai-
sena pelinä. Kyse on taktisista kohtaamisista, joissa voittoon vaaditaan resursseja ja
strategiaa. Yksittäiset pelaajat voivat muuttaa sääntöjä ajaakseen omia etujaan. Taita-
vimmat pelaajat, joilla on eniten resursseja, voivat saada strategisia hyötyjä. Tätä oi-
keustajua edustavat henkilöt eivät ole niinkään huolissaan lain voimasta kuin omasta
ja muiden kyvystä käyttää lakia. Laki ei ole samanlainen kaikille, koska yksilöiden
taidot ja kokemus ovat erilaisia. (Ewick & Silbey 1998: 28, 47-48, 131.) Lain kanssa
-kategorian mukainen oikeustaju demystifioi monia lain edessä -käsitykseen liittyviä
yleviä ihanteita (Fritsvold, 2009: 804). Lailla pelaaminen muuttaa lakia inhimillisem-
mäksi, yleiseksi ja jopa vulgaariksi. Lain pyhyys ja virkamieslähtöisyys jäävät sivu-
osaan. Laki muuttuu omanlaisekseen peliksi. (Ewick & Silbey 1998: 163.)

Lakia vastaan -kategorian mukaisessa oikeustajussa lakia pidetään byrokraattisena ja kansalaisten todellisista huolista etäännyneenä. Laki ei pysty tehokkaasti tunnistamaan totuutta tai ratkaisemaan riitoja. Se ei myöskään kykene vastaamaan epäoikeudenmukaisuuteen. (Ewick & Silbey 1998: 196.) Laki nähdään vallan tuotteena ja se näyttäytyy omituisena ja mielivaltaisena, ei objektiivisena. Tällainen ajattelutapa voi johtaa siihen, että ihminen ryhtyy vastarintaan. Vastarinta voi olla joillekin lain välttelyä, joillakin kyse voi olla kunnian ja ylpeyden säilyttämisestä. (Ewick & Silbey 1998: 28, 48.) Tästä näkökulmasta laki on subjektiivista, eikä se pysty varmuudella tarjoamaan tasapuolisia tuloksia tavallisille ihmisille ja heikommassa asemassa oleville (Fritsvold, 2009: 805).

Haastateltavieni kertoman perusteella venäläinen oikeustaju edustaa mielestäni enemmän kahta viimeistä kategoriala: lain kanssa ja lakia vastaan. Venäläisten viranomaisien toiminta näyttöytyi haastateltavien puheissa sekavana ja arvaamattomana. Venäjällä on jopa helpompaa luottaa omiin verkostoihin kuin viranomaisten toimintaan ja esimerkiksi poliisia vältellään. Haastateltavat kertoivat, että Venäjällä on mahdollista saada oikeutta, jos on rahaa ja suhteita. Lailla on mahdollista ikään kuin pelata, eivätkä ihmiset välttämättä ole tasa-arvoisessa asemassa. Tavalliselle ihmiselle laki on vieras, ja sitä voidaan jopa käyttää ihmisiä vastaan. Kansalaiset toimivakin haastateltavieni mukaan pitkälti omien intressiensä mukaan, laista piittaamatta.

Laki edustaa kulttuuristen ja symbolisten merkitysten järjestelmää (Galanter 1983: 127). Clifford Geertz puolestaan on määritellyt kulttuurien olevan merkitysten verkko (Geertz, 1973: 5). Laki on osa kutakin kulttuuria ja molemmat muodostuvat erilaisten merkitysten kokonaisuuksista. Maahanmuuttajien tulisi oppia ymmärtämään uuden kulttuurin merkityksiä ja elämään niiden luomien raamien mukaan kotoutuakseen yhteiskuntaan. Tämä koskee myös oikeustajua. Kotoutuminen edellyttää kykyä sopeuttaa omaa oikeustajuaan uuden kotimaan kulttuuriin sopivaksi. Haastateltavani olivatkin muuttaneet omaa oikeustajuaan suomalaisena pitämäänsä suuntaan, lain edessä -kategoriaan. Monet heistä myös pitivät suomalaista toimintatapaa itselleen sopivampana.

Oikeustajun tavoin perhe-elämä Suomessa ja Venäjällä näyttöytyi erilaisena haastattelussa. Haastateltavat kertoivat, että Suomessa perhe-elämä on tasa-arvoisempaa ja miehet osallistuvat enemmän lastenhoitoon ja kotitöihin. Myös lasten ja vanhempien suhde kuvattiin erilaiseksi Suomessa ja Venäjällä. Venäjällä lapsien odotettiin tottelevan vanhempiaan ja kunnioittavan heitä. Lisäksi lasten fyysinen kurittaminen kuvattiin yleisemmäksi ja sallitummaksi Venäjällä.

Thomas Widlok (2009) viittaa filosofi Knud Ejler Løgstrupin teoriaan eettisestä vaatimuksesta (ethical demand). Eettinen vaatimus ei ole niinkään muodollinen vaatimus kuin vuorovaikutuksen moraalinen ulottuvuus. Ihmiselämä perustuu vuorovaikutukseen ja sukulaisuuteen, ja nämä taas perustuvat luottamukseen tai vaatimukseen, että toinen osapuoli, jolle puhun, on halukas kuuntelemaan. Ihmisten toiminta on suurelta osin riippuvaista yhteistyöstä ja vuorovaikutuksesta toisten ihmisten kanssa, joten ihmiset tekevät jatkuvasti näitä ”hiljaisia vaatimuksia” toisilleen. Vaatimuksia voidaan esittää kanssaihmisille, mutta myös sukupolvien välillä. Näiden vaatimusten läsnäolo tuntuu selvimmin, jos toinen osapuoli kieltäytyy. Tämä voi johtaa vuorovaikutuksen lakkaamiseen. (Widlok, 2009: 26.) Erilaiset käsitykset ihanteellisesta perhe-elämästä voivat aiheuttaa sen, että nämä eettiset vaatimukset eivät kohtaa, ja siitä voi syntyä konflikti. Konflikti voi olla perheen sisäinen. Toisinaan taas esimerkiksi lastensuojelu voi joutua puuttumaan asiaan, jos vaikka vanhemmat katsovat fyysisen kurituksen olevan normaalia ja kuuluvan heidän oikeuksiinsa vanhempana. Kun erilaiset kulttuurit kohtaavat, on edellä kuvaamani odotuksia ja vaatimuksiakin olemassa enemmän. Näistä voi toki neuvotella, mutta aina se ei ole mahdollista.

Lasten fyysiseen kurittamiseen suhtaudutaan eri tavoin Suomessa ja Venäjällä. Puhuttaessa Suomessa asuvissa venäjänkielisissä perheissä tapahtuvasta perheväkivallasta on syytä kiinnittää huomiota siihen, *miten* asiasta puhutaan. Suvi Keskinen on havainnut väkivaltatyön ammattilaisia tutkiessaan, että he tukeutuvat vahvasti kulttuurisiin selityksiin, kun puhutaan maahanmuuttajaperheissä esiintyvistä väkivallasta. Kulttuuristaminen on yksi näistä puhetavoista. Tällöin kulttuuri nähdään yleisenä selityksenä maahanmuuttajien elämää kuvattaessa. Kulttuuristaminen on sikäli ongelmallista, että se jättää huomiotta poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset seikat korostaen lähinnä vain

kulttuurisia tekijöitä. Kulttuuristamisessa kulttuuri myös nähdään homogeenisenä ja staattisena. Esimerkiksi väkivalta voidaan helposti nähdä johtuvan ”kulttuurista”, jonka ”toiset” ovat tuoneen mukanaan kuin matkatavaran. Kulttuuri nähdään helposti pysyvänä ja kaikkien maahanmuuttajaryhmään kuuluvien jakamana, ei vuorovaikutteisena ja muuttavana. (Keskinen, 2012: 296-297.)

Voimme siis ajatella kulttuurin olevan jotain muuttumatonta, jota muualta Suomeen muuttavat tuovat mukanaan. Lisäksi on helppo olettaa, että kaikki samasta maasta tulevat ihmiset jakaisivat samanlaisen kulttuurin. Asia ei kuitenkaan ole näin, kulttuurissa on kyse laajemmasta, jatkuvasti muuttuvasta kokonaisuudesta. Maahanmuuttajat eivät välttämättä jaa kaikkia lähtömaansa arvoja ja voivat myös omaksua uusia tapoja ja ajattelumalleja. Haastateltavani esimerkiksi paheksuivat väkivaltaa ja lasten kaltoinkohtelua.

Yksittäiset lasten kaltoinkohtelutilanteet Suomessa asuvissa venäjänkielisissä perheissä ovat nousseet keskeiseen rooliin Suomen ja Venäjän viranomaisten välisissä niin kutsutuissa lapsikiistoissa. Venäjällä on uutisoitu laajasti venäjänkielisten lasten huostaanotoista Suomessa. Kenties osasyynä asian saamaan huomioon on ollut erilaiset lastensuojelun käytännöt. Haastateltavien mukaan Venäjällä lastensuojelu puuttuu vain todella äärimmäisiin tapauksiin. Lisäksi Venäjällä voi olla vaikea käsittää Suomen tiukempaa suhtautumista lasten pahoinpitelyihin. Muita syitä konflikteille voisivat haastateltavieni mukaan olla Venäjän halu puuttua naapurimaiden asioihin. Kiista nähtiin myös sisäpolitiikan välineenä, halutaan kertoa, miten huonosti asiat muualla ovat ja toisaalta luoda samalla kuvaa esimerkiksi Suomesta turvattomana maana lapsiperheille. Venäjän väestönkehitys ei ole ollut hyvällä tasolla, joten Venäjä ei luonnollisestikaan halua lapsiperheiden tai lapsenhankintaa suunnittelevien parien muuttavan pois maasta. Haastateltavat pitivät suomalaista lastensuojelujärjestelmää kuitenkin pääosin toimivana ja lapsen edusta huolehtivana. Venäläisen lastensuojelujärjestelmän toimivuudesta he eivät olleet niinkään varmoja.

Vaikka käsityksissä perhe-elämästä oli löydettävissä eroja Suomen ja Venäjän välillä, eivät nämä erot olleet vaikuttaneet haastateltavien kotoutumiseen. Oma perhe oli kuitenkin joissain tapauksissa jopa helpottanut kotoutumista. Sen sijaan haastateltavien kotoutumisessa yhdeksi keskeisimmäksi haasteeksi nousi suomalaisiin tutustumisen vaikeus. Suomalaiset ystävät olisivat tärkeitä kotoutumisen kannalta monin tavoin, heidän kanssaan olisi helpompaa oppia kieltä ja toisaalta luoda sosiaalisia verkostoja. Suomen kielen oppimisen tärkeys kotoutumisessa tuli myös esiin, ja muutamat haastateltavat arvelivat, että puutteellinen kielitaito voi vaikeuttaa suomalaisten kanssa ystäväystymistä. Tutustumisen vaikeutta selitettiin myös suomalaisten luonteenpiirteillä. Samaan aikaan tietynlainen ulkopuolisuuden kokemus toistui haastatteluissa.

Ulkopuolisuuden tunnetta voidaan selittää esimerkiksi luokittelujärjestelmien kautta. Antropologi Mary Douglas kirjoittaa kirjassaan *Puhtaus ja Vaara* ”lian olevan ainetta väärässä paikassa” (1966:85). Lian määritelmään liittyy asioiden välinen järjestys, sekä tämän järjestyksen särkyminen. Jos on likaa, on myös järjestelmä. Epämiellyttävät tosiseikat eivät saisi häiritä oletuksiamme. Usein jätämme kuitenkin tällaiset tapahtumat huomioimatta. (Douglas, 1966: 85-87.) Pihatiellä hiekka on tavallista ainetta, sisällä likaa. Samalla tavoin maahanmuuttaja on muukalainen vasta silloin kun hän kohtaa luokittelujärjestelmän, joka kertoo hänen olevan väärässä paikassa. Muukalaisuus on siis meidän omista luokittelujärjestelmistämme, ei maahanmuuttajista johtuvaa. (Lehtonen, 2009: 110.) Maahanmuuttajien mahdollinen vieraus johtuu siitä, että he edustavat vierasta luokittelujärjestelmää, joka ei aina kohtaa meille tutun järjestelmän kanssa. Kotoutumista voidaankin pitää eräänlaisena kulttuurisesta luokasta toiseen siirtymisenä, jossa maahanmuuttaja siirtyy muukalaisen kategoriasta kansalaisen tai jopa ”suomalaisen” kategoriaan. Aleksander sanoikin, että hän ei ole täysin kotoutunut, koska tuntee olevansa ulkomaalainen eikä suomalainen.

Jos ajattelemme maahanmuuttajien edustavan meille vierasta luokittelujärjestelmää, heidän voi ajatella edustavan tietynlaista epämiellyttävää tosiasiaa. Siksi meidän on helpompaa jättää maahanmuuttajat huomiotta kuin kohdata heidät aidosti. Tämä voi vaikuttaa suomalaisten torjuvuuteen maahanmuuttajia kohtaan. Douglas kirjoittaa, että

anomalia on jotain, joka ei sovi kyseessä olevan joukkoon tai sarjaan. Kun jotain luokitellaan poikkeavaksi, vahvistetaan samalla sen rajoja, mihin anomalia tai poikkeama ei kuulu. (Douglas, 1966: 88-89.) Erottelemalla maahanmuuttaja suomalaisista, vahvistetaan ”suomalaisuutta”. Samalla tavalla voidaan ajatella vähemmistön ja enemmistön erottelusta, jolloin toisen olemassaolo vahvistaa toista ryhmää ja tekee eron näkyväksi. Ilman vähemmistöä ei voi olla enemmistöä.

Puhe maahanmuuttajista saattaa olla leimaavaa ja erottelevaa. Lisäksi maahanmuuttajiksi kategorisoidut henkilöt eroavat taustaltaan monin tavoin. Osa on tullut maahan työn perässä, osa pakolaisina. Myös lähtömaat ja ylipäätään elämäntarinat ovat erilaiset. Tämä tekee kotoutumisen tutkimisesta haastavaa, koska kotoutuminen on hyvin yksilöllinen prosessi, vaikka jotain yhdistäviä tekijöitä varmasti onkin. Maahanmuuttajien heterogeenisyys asettaa haasteita myös viranomaisten kotouttamistoimille. Millaisia palveluita pitäisi olla, jotta ne palvelisivat erilaisia maahanmuuttajia mahdollisimman hyvin? Tämä näkyi esimerkiksi haastateltavieni kritiikissä kielikoulutuksia kohtaan. Haastateltavani ovat korkeasti koulutettuja, joten osa heistä koki kotouttamispalveluina tarjotut kielikoulutukset riittämättömiksi voidakseen harjoittaa ammatiaan Suomessa.

Antropologi Liisa Malkki (2012) on tutkinut ja kirjoittanut paljon pakolaisista. Mielestäni Malkin pakolaisiin ja pakolaisuuteen liittyvät havainnot pätevät ainakin joiltain osin myös muihin maahanmuuttajiin. Malkki kirjoittaa paikan ja identiteetin välisestä suhteesta. Hän esittää, että kasvitieteellisten metaforien avulla ilmaistaan ihmisen ja paikan välisen siteen luonnollisuutta. Ajatus juurista voidaan liittää ihmisen ja paikan välisiin kiinteisiin sidoksiin. (Malkki, 2012: 25, 31.) Malkki jatkaa; ”Kuten kansan, myös kulttuurin oletetaan sijaitsevan ’maaperässä.’”(Malkki, 2012:33). Pohjautuuhan sana kulttuuri latinan maanviljelyä tarkoittavaan sanaan, joten tässä mielessä yhteys kulttuurin ja maan välillä on perusteltu. Malkki toteaa, että myös siirtymistä paikasta toiseen voidaan kuvata kasvitieteellisillä termeillä. Toinen on uuteen paikkaan istuttaminen ja toinen juuriltaan kiskoutuminen. (Malkki, 2012: 38.) Kotoutumisen voisikin ajatella olevan tietynlaista juurtumista. Juurtumattomuus uuteen kotimaahan saa ihmiseen jäämään eräänlaiseen liminaalitilaan. Maahanmuuttaja ei enää ole samalla tavalla

yhteydessä vanhaan kotimaahansa, mutta ei ole myöskään voinut asettaa juuriaan uuden kotimaan multa.

Douglas kirjoittaa siitä, miten esimerkiksi vankilasta vapautuneiden ihmisten on vaikea sopeutua uudelleen yhteiskuntaan. Douglasin mukaan tämä johtuu asenteesta vankkeja kohtaan. Kun ihminen on ollut vankilassa, on hän joutunut normaalin sosiaalisen systeemin ulkopuolelle. Vapautuneet vangit jäävät marginaalitilaan, ellei heille liittymisriitillä määritellä uutta asemaa. Ihminen, jolla ei ole paikka yhteiskunnassa, jää marginaaliseksi olennoksi. (Douglas, 1966:160.) Samanlaisen tapahtumaketjun voi nähdä myös maahanmuuttajien kohdalla. Tosin maahanmuuttaja ei välttämättä pääse lainkaan mukaan sosiaaliseen järjestelmään, vaan on jo alusta asti sen ulkopuolella. Kotoutumisen voisikin ajatella olevan juuri tuohon järjestelmään mukaan pääsemistä ja oman paikan löytämistä, eräänlainen liittymisriitti, jonka avulla maahanmuuttaja siirtyy kulttuurisesta kategorista toiseen. Tämä on mielestäni kotouttamisen ytimessä. Oman paikan löytäminen ei ole kaikille samanlainen polku, toisille se on helpompaa, toisille vaikeampaa. Toisille kotoutumisessa tärkeää on työ, toisille suomalaiset ystävät, ja joillekin kieli tai kaikki nämä yhdessä.

Oman paikan löytymisessä on kuitenkin myös erilaisia hidasteita. Malkki kirjoittaa kuvitellusta kansojen yhteisöstä, missä olemme ”kansainvälisiä ystäviä” ja jokaisella on mahdollisuus pukeutua kansallispukuun, joka täsmällisesti esittää kutakin tyyppiä. Kuitenkin tällainen järjestelmä tarvitsee olemassaolooaan varten ”harmaan mörön” edustamaan likaa ja epäjärjestystä. (Malkki, 2012: 74) Malkki viittaa tässä esimerkissä lapsille suunnattuun peliin, jossa on eri kansoja ja hahmoton mörkö, joka edustaa uhkaa. Pakolaiset ja maahanmuuttajat edustavat tätä mörköä. He edustavat omia kansallisuuksiaan, mutta he ovat oman alueensa ulkopuolella. Toisaalta kansallisuuden piirteet eivät välttämättä aina ole selvillä maahanmuuttajien kohdalla. Pitkään Suomessa oleskellut maahanmuuttaja ei välttämättä olekaan esimerkiksi niin venäläinen kuin olettaisimme. Toisaalta maahanmuuttajan mahdollisuudet ”pukeutua” suomalaiseen kansallispukuun ovat rajoitetut. Tästä kertoo muun muassa erilaiset kohut maahanmuuttajien tai heidän lapsiensä tekemisiin liittyen. Maahanmuuttajien oikeuksia suo-

malaisiin perinteisiin on siis kyseenalaistettu useaan otteeseen. Mitä kotoutuminen sitten on, jos maahanmuuttajasta ei koskaan voi tulla ”suomalaista”? Onko täydellinen kotoutuminen edes mahdollista? Mistä tietää, että on kotoutunut Suomeen? Nämä ovat vaikeita kysymyksiä ja niihin tuskin löytyy yksiselitteisiä vastauksia.

Kotoutumiseen tulisi kuitenkin panostaa, koska se on tärkeää myös yhteiskunnan näkökulmasta. Valtion kotouttamisohjelmassa todetaan, että Suomen työikäinen väestö kasvaa pelkästään maahanmuuttajien vuoksi. Erilaiset kulttuuri-, kieli- ja osaamistautat ovat Suomelle mahdollisuuksia sillä edellytyksellä, että maahanmuuttajat kotoutuvat ja myös työllistyvät. Onnistunut kotoutuminen voi hyödyttää suomalaista yhteiskuntaa laajasti niin pitkällä kuin lyhyelläkin aikajänteellä. (VALKO II, 2016.) Toisaalta kotoutumista on vaikea mitata kokonaisvaltaisesti, ja se luultavasti on ennemminkin loppuelämän jatkuva prosessi, joka ei välttämättä pääty koskaan. Kotoutumisen pitkäaikaisuus tulisikin ottaa paremmin huomioon maahanmuuttajille suunnatuissa palveluissa ja kotouttamiskoulutuksissa.

8 Päätäntö

Tutkimukseni tavoitteena oli tarkastella venäjänkielisten maahanmuuttajien kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Selvitin myös, onko perhekäsityksissä tai oikeustajussa eroa Suomen ja Venäjän välillä ja ovatko nämä erot olleet merkityksellisiä haastateltavieni kotoutumisessa. Tutkin myös, mitä haastateltavani ajattelevat lastensuojelusta Suomessa ja Venäjällä.

Haastateltavieni kotoutumisessa oli monia onnistuneita asioita. He viihtyivät Suomessa, heillä oli töitä ja ystäviä. Nämä olivat tärkeitä asioita heidän kotoutumisessaan suomen kielen lisäksi. Keskeisimmäksi haasteeksi kotoutumisessa nousi vaikeus tustua suomalaisiin ja tietynlainen hetkittäinen ulkopuolisuuden tunne.

Käsityksissä perhe-elämästä oli löydettävissä eroja Suomen ja Venäjän välillä. Haastateltavat pitivät perhe-elämää keskimäärin tasa-arvoisempuna Suomessa kuin Venäjällä. Myös lasten ja vanhempien suhde nähtiin erilaisena. Eroja oli myös oikeustajussa, Venäjällä esimerkiksi suhtaudutaan lain noudattamiseen löyhemmin kuin Suomessa. Haastateltavani olivat kuitenkin muokanneet oikeustajuaan suomalaisena pitämäänsä suuntaan. Samoin he eivät kokeneet perhekäsitysten erojen olevan merkityksellisiä oman kotoutumisensa kannalta. Sen sijaan omalla perheellä oli positiivinen merkitys kotoutumiselle. Lastensuojelua haastateltavani pitivät toimivana Suomessa, eikä oikeustajun ja perhekäsitysten erot olleet vaikuttaneet heidän ajatuksiinsa lastensuojelusta. Samoin lapsikiistäutisoinneilla ei ollut vaikutusta käsityksiin lastensuojelun toiminnasta.

Luettuani Liisa Malkin kirjan Kulttuuri, paikka ja muuttoliike olen alkanut ajatella kotoutumista eräänlaisena juurtumisena. Toki paikan ja kulttuurin välistä sidonnaisuutta voi myös kritisoida. Voiko kulttuuri olla tiettyyn paikkaan liittyvää, etenkin näin globalisaation aikakaudella? Ihmiset ovat jatkuvassa liikkeessä, joten onko kotoutumisen, juurtumisen ja ylipäätään paikkaan kiinnittymisen merkitys enää samanlainen kuin ennen? Itse ajattelen, että juurtuminen tiettyyn paikkaan tuo omanlaistaan jatkuvuutta ja halua toimia ja vaikuttaa asioihin. Mielestäni paikan ja kulttuurin välillä on sidoksia, asioita tehdään eri tavoin ja perinteet voivat olla hyvinkin alueellisia. Niinpä kotoutuessaan maahanmuuttaja juurtuu yhteiskuntaan, hän saa töitä, ystäviä ja oppii

suomen kielen ja muutenkin sopeutuu uuden kotimaan tapoihin ja arvoihin. Näin maahanmuuttaja upottaa juurensa yhteiskuntaan ja alkaa huolehtia itsestään ja mahdollisesti perheestään. Kotoutunut maahanmuuttaja voi hyvin ja kukoistaa, ainakin mielikuvan tasolla.

Kerromme mielellämme näitä kotoutumisen menestystarinoita, kuinka lopulta kaikki on hyvin ja Suomessa on hyvä elää. Toki on hyvä, että saamme tietoa kotoutuneista maahanmuuttajista, jotka voivat rohkaista muita maahanmuuttajia ja kenties edistää suvaitsevaisuutta maahanmuuttajia kohtaan. Kuitenkin mikäli keskitymme vain menestystarinoihin, unohdamme helposti sen, että kaikilla kotoutuminen ei käy niin helposti. Joillekin kotoutuminen on paljon vaikeampaa. Kotoutumisen ongelmakohdista tulisikin puhua enemmän, ja kysyä asioista maahanmuuttajilta itseltään. Haastateltavani kertoivat enimmäkseen kotoutumisensa onnistumisesta, vaikka he esittivätkin myös kritiikkiä esimerkiksi median luomasta Venäjä-kuvasta, suomalaisten pidättyväisyydestä ja eristyneisyydestä, sekä viranomaisten kotouttamistoimista. Kritiikki oli kuitenkin vaisumpaa kuin odotin. Kenties haastateltavat eivät edes osanneet tunnistaa kaikkia kotoutumisensa kipukohtia tai eivät halunneet puhua niistä, vaan puhuivat enemmän yleisistä ongelmista. Toisaalta myös haastateltavieni koulutustaso on voinut auttaa heitä kotoutumaan helpommin esimerkiksi laajemman kielitaidon ansiosta.

Kotoutumisen tutkimusta tulisikin jatkaa ja keskittyä haastattelemaan myös heitä, jotka eivät koe kotoutuneensa niin hyvin Suomeen. Olisi tärkeää haastatella esimerkiksi sellaisia venäjänkielisiä maahanmuuttajia, jotka puhuvat vähemmän suomea. Tällöin voisi tulla esiin erilaisia kotoutumisen haasteita ja toki myös niitä asioita, jotka ovat hyvin. Tällöin voitaisiin saada myös erilaista tietoa siitä, ovatko Venäjän ja venäläisen median vaikuttamispyrkimykset tehonneet Suomessa asuviin venäjänkielisiin. Aineistoni perusteella tällaista ei ollut havaittavissa, mutta haastateltavani eivät juurikaan seuranneet venäläistä mediaa tai mediaa ylipäätään.

Haastateltavani kokivat myös ainakin hetkittäin jäävänsä yhteiskunnan ulkopuolelle, olevansa erilaisia kuin muut. Kenties tätä voisi kutsua eräänlaiseksi pitkittyneeksi liminaalitulaksi. Maahanmuuttaja on jo irtautunut kotimaastaan mutta ei ole vielä kunnolla tullut hyväksytyksi uuden kotimaansa täysivaltaiseksi jäseneksi. Tämä on tietyllä

tavalla huolestuttavaa. Kaikki haastateltavani osasivat hyvin suomea ja yhtä lukuun ottamatta kaikki haastattelut tehtiin suomeksi. Haastateltavat olivat korkeasti koulutettuja ja heistä suurimmalla osalla oli myös työpaikka tai oma yritys Suomessa. Silti heillä oli kokemuksia erilaisuudesta ja ulkopuolelle jäämisestä.

Tämä kaikki tuo esiin kotoutumisen haasteellisuutta. Vaikka kotoutuminen tietyillä mittareilla (esimerkiksi työn löytäminen ja kielen osaaminen) olisikin onnistunut, voi kotoutujalle jäädä silti tunne ulkopuolisuudesta. Maahanmuuttajien jääminen tai jättäminen ulkopuolelle vaikuttaa eittämättä kotoutumiseen ja tähän olisikin syytä perehtyä vielä tarkemmin. Ulkopuolelle jääminen voi olla lamauttava kokemus, joka pahimmillaan vie ihmisen toimintakyvyn tai ajaa epätoivoisiin tekoihin. Siksi kotoutuminen on tärkeää maahanmuuttajille ja toisaalta myös heitä ympäröivälle yhteiskunnalle.

Suomeen suuntautuva maahanmuuttoon tulee todennäköisemmin lisääntymään kuin vähenemään tulevina vuosina. Ketjumaahanmuuton seurauksena tulijoita on luultavasti eniten niistä maista, mistä on ennenkin muutettu Suomeen. Venäjänkielisiä maahanmuuttajia muuttanee siis jatkossakin Suomeen. Voiko suurempi maahanmuuttajien määrä helpottaa kotoutumista vai onko vaikutus päinvastainen? Tätä on mahdotonta sanoa, mutta kotoutumisen merkitys tulee uskoakseni tulevaisuudessa korostumaan entisestään. Maahanmuuttajien kotoutumiseen tulisi jatkossakin panostaa. Toisaalta on myös tärkeä tutkia kotoutumisen onnistumista ja solmukohtia, jotta kotoutumista voidaan helpottaa ja toisaalta välttää maahanmuuttajien eristäytymistä.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Nauhoitetut haastattelut

Ira 15.2.2018, Keski-Suomi ja 12.11.2015, Keski-Suomi

Maria 15.2.2018, Keski-Suomi

Aleksander 7.2.2018, Pohjois-Pohjanmaa

Mihail 1.2.2018, Pohjois-Pohjanmaa

Julia 14.12.2017, Pohjois-Pohjanmaa

Ivan 8.7.2017, Pohjois-Pohjanmaa

Sähköpostihaastattelu

Jekaterina 5.3.2018

Painamattomat lähteet

Kotouttaminen.fi. Keskeiset käsitteet. Viitattu 26.3.2020. URI: <https://kotouttaminen.fi/keskeiset-kasitteet>.

Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386. Viitattu 20.4.2016. URI: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386>.

Lassila, J. 2.5.2019. Aivovuoto Venäjältä: Kremlin kaksiteräinen miekka. Ulkopoliittinen instituutti. Julkaisut. Viitattu 9.3.2020. URI: https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2019/05/comment6_emigration_from_russia_fi.pdf.

Liukkonen, K. & Shalygina, L. 30.1.2016. Suomen venäläiset varoittavat: Ei kannata olla liian sinisilmäinen turvapaikanhakijoiden suhteen. Yle uutinen. Viitattu 20.1.2020. URI: <https://yle.fi/uutiset/3-8635949>.

Maahanmuuttovirasto. 16.3.2020. Tilastot. Ensimmäinen oleskelulupa Suomeen. Viitattu 25.3.2020. URI: <https://tilastot.migri.fi/#applications/21205/59?start=588&end=599>.

Painetut lähteet

Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere, Vastapaino.

Askola, H. 2016. (No) Migration for Family Care in Later Life: Senchishak v Finland, Older Parents and Family Reunification. *European Journal of Migration and Law*. 18 (3): 351-372.

Berry, J. W. 1997. Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology*. 46 (1): 5-34.

Bouillier, V. 2011. French law courts and South Asian litigants. Teoksessa: Holden, L. (toim.) 2011. *Cultural Expertise and Litigation. Patterns, Conflicts, Narratives*. Abingdon, Routledge.

Castaneda, A., Larja, L., Nieminen, T. & Koskinen, S. 2015. Ulkomaalaistaustaisten psyykkinen hyvinvointi, turvallisuus ja osallisuus: Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimus 2014 (UTH). Helsinki, THL.

Davies, A., C. 2002. *Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Selves and Others*. London, Routledge.

Davydova, O. 2012. Venäjän lännestä Suomen itään. Sukupuolittunut maahanmuutto ja haurastuneet työmarkkinat. Teoksessa Keskinen, S., Vuori, J., Hirsiaho, A. (toim.) 2012. *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere, Tampere University Press.

- Davydova-Minguet, O. 2016. Venäjänkieliset yllirajaisina mediankäyttäjinä: Pronssi-sotilaan tapaus. Teoksessa: Tanner, A. & Söderling, I. (toim.) 2016. Venäjänkieliset Suomessa. Huomisen suomalaiset. Turku, Siirtolaisuusinstituutti.
- Douglas, M. 2000. Puhtaus ja vaara: Rituaalisen rajanvedon analyysi. Suomentaneet Blom, V. & Hazard, K. Tampere, Vastapaino. Englanninkielinen alkuteos: Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo, 1966.
- Eriksen, H., T. 2004. Toista maata? Johdatus antropologiaan. Suomentaneet Frode, M. & Tapaninen, A.-M. Helsinki, Gaudeamus, Suomen antropologinen seura. Englanninkielinen alkuteos: Small places, large issues: An Introduction to Social and Cultural Anthropology, 2001.
- Eriksen, H., T. 2010/1993. Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives. Lontoo, Pluto Press.
- Ewick, P., & Silbey, S. 1998. The Common Place of Law: Stories from Everyday Life. Chicago, University of Chicago Press.
- Fritsvold, D., E. 2009. Under the Law: Legal Consciousness and Radical Environmental Activism. *Law & Social Inquiry*. 34 (4): 799–824.
- Galanter, M. 1974. Why the Haves Come Out Ahead: Speculation on the Limits of Legal Change. *Law & Society Review* 9: 95-160.
- Geertz, C. 1973. The interpretations of cultures. Selected essays. New York, Basic Books.
- Gould, J. 2016. Refleksiivisyyden poluilla. Epistemologisesti radikaalin yhteiskuntatieteen puolustus. Teoksessa: Gould, J. & Uusihakala, K. (toim.) 2016. Tutkija peilin edessä: refleksiivisyys ja etnografinen tieto. Helsinki, Gaudeamus.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki, Gaudeamus.

Honkasalo, V. 2005. METHODOLOGICAL CONSIDERATIONS ON DOING ETHNOGRAPHIC FIELDWORK IN MULTICULTURAL SURROUNDINGS. Teoksessa: Helve, H. (toim.) 2005. Mixed Methods in Youth Research. Helsinki, Finnish Youth Research Network, Finnish Youth Research Society.

Howell, S. 2009. Accelerated Globalization and the Conflict of Values Seen Through the Lens of Transnational Adoption: A Comparative Perspective. Teoksessa: Heintz, M. (toim.) 2009. The Anthropology of Moralities. New York, Berghahn Books.

Jasinskaja-Lahti, I. 2007. Venäläiset maahanmuuttajat Suomessa. Teoksessa: Korhonen, E. (toim.) 2007. Venäläiset perheet ja seksuaalisuus murroksessa. Helsinki, Väestöliitto.

Jäppinen, M. 2015. Lapsikiistat. Teoksessa: Kivinen, M. & Vähäkylä, L. (toim.) 2015. Venäjän palatseissa ja kaduilla. Helsinki, Gaudeamus.

Keskinen, S. 2012. Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalien kohtelun paradoksi väkivaltatyössä. Teoksessa Keskinen, S., Vuori, J., Hirsiaho, A. (toim.) 2012. Monikulttuurisuuden sukupuoli: Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere, Tampere University Press.

Kniivilä, K. 2014. Putinin väkeä: Venäjän hiljainen enemmistö. Helsinki, Into.

Kulmala M. & Jäppinen, M. 2015. Uusi lastenkoditon Venäjä? Idäntutkimus 1/2015: 58-59.

Kulmala, M., Rasell, M., & Chernova, Z. 2017. Overhauling Russia's Child Welfare System: Institutional and Ideational Factors Behind the Paradigm Shift. Zhurnal issledovaniï sotsial'noi politiki. 15 (3): 353-366.

Kulmala, M. & Tšernova, Ž. 2015. Työn ja perheen yhteensovittaminen Venäjällä. Idäntutkimus 2/2015: 17-34.

Kymlicka, W. 1995. Multicultural citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford, Clarendon Press.

- Laitinen, A. 1996. Johdatus oikeussosiologiaan. Turku, Turun yliopisto.
- Lehtonen, M. 2009. Olen suomalainen (Io sono finlandese) Teoksessa: Keskinen, S., Rastas, A., Tuori, S. (toim.) 2009. En ole rasisti, mutta...: maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. Tampere, Vastapaino.
- Lehtonen, T. 2016. Venäjänkielinen väestö Suomessa tänään. Teoksessa: Tanner, A. & Söderling, I. (toim.) 2016. Venäjänkieliset Suomessa. Huomisen suomalaiset. Siirtolaisuusinstituutti. Turku.
- Leskinen, A. & Karvonen, I. 2012. Venäjänkielinen vähemmistö – ennen, tänä päivänä ja tulevaisuudessa. Teoksessa: Daher, O., Hannikainen, L. & Heikinheimo, K. (toim.) 2012. Suomen kansalliset vähemmistöt. Kulttuurien ja kielten rikkautta. Suomi, Vähemmistöoikeuksien ryhmän Suomen jaosto, Minority Rights Group Finland.
- Lévi-Strauss, C. 1983. Structural Anthropology. Volume 2. Chicago, The University of Chicago Press. Englanniksi kääntänyt Layton, M. Ranskankielinen alkuteos: Anthropologie structural. 1976.
- Lidman, S. 2015. Väkivaltakulttuurin perintö: sukupuoli, asenteet ja historia. Helsinki, Gaudeamus.
- Liebkind, K. 2000. Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa: Liebkind, K. (toim.) 2000. Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki, Gaudeamus.
- Mahkonen, S. 1998. Parisuhde ja vanhemmuus. Perheoikeudellinen tutkimus. Helsinki, Lakimiesliiton kustannus.
- Malkki, L. 2012. Kulttuuri, paikka ja muuttoliike. Tampere, Vastapaino.
- Merry, E., S. 1990. Getting justice and getting even: legal consciousness among working-class Americans. Chicago, University of Chicago Pres.
- Merry, E., S. & Canfield, C., M. 2015. Teoksessa: Wright, D., J. (toim.) 2015. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. (Second edition). Amsterdam, Elsevie.

- Mustajoki, A. & Protassova, E. 2009. Suomalais-venäläisiä (epä)vastaavuuksia. Teoksessa: Iljuha, O., Tsamutali, A. & Vihavainen, T. (toim.) 2009. Monikasvoinen Suomi. Helsinki, Edita Publishing.
- Nystén-Haarala, S. 2001. Russian Law in Transition: Law and Institutional Change. Helsinki, Aleksanteri Institute.
- Nystén-Haarala, S. 2015. Onko Venäjällä oikeutta? Teoksessa: Kivinen, M. & Vähäkylä, L. (toim.) 2015. Venäjän palatseissa ja kaduilla. Helsinki, Gaudeamus.
- Pelto, P. 2013. Applied ethnography: guidelines for field research. Walnut Creek, CA, Left Coast Press.
- Pentikäinen, M. 2012. Uudet vähemmistöryhmät – Moninaisen yhteiskunnan uudet voimavarat. Teoksessa: Daher, O., Hannikainen, L. & Heikinheimo, K. (toim.) 2012. Suomen kansalliset vähemmistöt. Kulttuurien ja kielten rikkautta. Suomi, Vähemmistöoikeuksien ryhmän Suomen jaosto, Minority Rights Group Finland.
- Pereplesnina, J. 2011. Alaikäisten lasten oikeuksien suojelu Venäjän perheoikeudessa. Teoksessa: Koistinen, J. & Kortelainen, S. (toim.) 2011. Normit, käytännöt ja etiikka Suomen ja Venäjän tuomioistuimissa. Joensuu, Koulutus- ja kehittämisspalvelu Educate. Itä-Suomen yliopisto.
- Pitkänen, P. 2003. Erilaisia mutta samanarvoisia: kohti toimivaa monikulttuurisuutta. Teoksessa Heikkinen, K. & Simola, R. (toim.) 2003. Monenkirjavia rasismi. Joensuu, Joensuu University Press.
- Pitkänen, V., Saukkonen, P. & Westinen, J. 2019. Samaa vai eri maata? Tutkimus viiden kieliryhmän arvoista ja asenteista Suomessa. Helsinki, e2 Tutkimus.
- Redfield, R., Linton, R. & Herskovits, M. 1936. Memorandum on the study of acculturation. *American Anthropologist*. 38. 149-152.

Rinas, M. 2017. Venäjänkielinen yhdistyskenttä Suomessa. Teoksessa: Varjonen, S., Zamiatin, A. & Rinas, M. (toim.) 2017. Suomen venäjänkieliset: Tässä ja nyt. Tilastot, tutkimukset, järjestökentän kartoitus. Helsinki, Cultura-säätiö.

Rynkänen, T. & Pöyhönen, S. 2010. Russian-speaking young immigrants in Finland: educational and linguistic challenges for integration. Teoksessa: Lähteenmäki, M. & Vanhala-Aniszewski, M.(toim.), Language Ideologies in Transition: Multilingualism in Russia and Finland. Frankfurt, Peter Lang.

Shachar, A. 2008. Privatizing Diversity: A Cautionary Tale from Religious Arbitration in Family Law. *Theoretical Inquiries in Law* 9 (2): 573-607.

Shachar, A. 2014. Family Matters: Is There Room for “Culture” in the Courtroom? Teoksessa: Kymlicka, W., Lernestedt, C. ja Matravers, M. 2014 (toim.) *Criminal Law and Cultural Diversity*. Oxford, Oxford University Press.

Saukkonen, P. 2013. Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Helsinki, Gaudeamus.

Suomen virallinen tilasto (SVT). 19.6.2019. Tilastot. Väestörakenne. Vuosikatsaus 2018. Helsinki, Tilastokeskus.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet. 31.1.2020. Vuosikatsaus 2018. 2. Perheistä 85 prosenttia kokonaan suomenkielisiä. Helsinki, Tilastokeskus.

Suurpää, L. 2002. Erilaisuuden hierarkiat: suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista. Helsinki, Nuorisotutkimusseura.

Taarna, V. 28.4.2016. Kotouttamisen kumppanuusohjelma: Kotouttaminen on kumppanuutta – tule mukaan. Helsinki, Työ- ja elinkeinoministeriö.

Tiainen, T. 2012. Iäkkäät inkeriläisnaiset rajalla. Neuvotteluja arjen kansalaisuudesta transnationaalissa tilassa. Teoksessa: Keskinen, S., Vuori, J., Hirsiaho, A. (toim.) 2012. *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere, Tampere University Press.

Toivanen, P. 2011. Lastensuojeluasiat suomalaisessa hallinto-oikeudessa. Teoksessa: Koistinen, J. & Kortelainen, S. (toim.) Normit, käytännöt ja etiikka Suomen ja Venäjän tuomioistuimissa. Joensuu, Koulutus- ja kehittämispalvelu Aducate. Itä-Suomen yliopisto.

Tsehanovitš, M. 2011. Lapsen oikeudellinen asema avioerossa Venäjän perhelainsäädännössä. Teoksessa Koistinen, J. & Kortelainen, S. (toim.) Normit, käytännöt ja etiikka Suomen ja Venäjän tuomioistuimissa. Joensuu, Koulutus- ja kehittämispalvelu Aducate. Itä-Suomen yliopisto.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki, Tammi.

VALKO II. Valtion kotouttamisohjelma vuosille 2016–2019 ja valtioneuvoston periaatepäätös Valtion kotouttamisohjelmasta. 8.9.2016. Helsinki, Työ- ja elinkeinoministeriö.

Varady D. (toim.) 2005. Desegregating the City: Ghettos, Enclaves, and Inequality. Albany, N.Y., State University of New York Press.

Varjonen, S., Nortio, E., Mähönen, T. A., & Jasinskaja-Lahti, I. 2018. Negotiations of immigrants' cultural citizenship in discussions among majority members and immigrants in Finland. *Qualitative Psychology*, 5(1), 85-98.

Varjonen, S., Zamiatin, A. & Rinas, M. 2017. Suomen venäjänkieliset: Tässä ja nyt. Tilastot, tutkimukset, järjestökentän kartoitus. Helsinki, Cultura-säätiö.

Wettergren, Å. 2015. Protecting the self Against Shame and Humiliation: Unwanted Migrants' Emotional Careers. Teoksessa: Kleres, J. & Albrecht, Y. (toim.) Die Ambivalenz der Gefühle: Über die verbindende und widersprüchliche Sozialität von Emotionen. Wiesbaden, Springer V.

Widlok, T. 2009. Norm and Spontaneity: Elicitation with Moral Dilemma Scenarios.
Teoksessa Heintz, M. (toim.) 2009. The Anthropology of Moralities. New York,
Berghahn Books.

Yaffa, J. 2020. Between Two Fires: Truth, Ambition, and Compromise in Putin's Rus-
sia. New York, Tim Duggan Books.

Liitteet

Liite 1. Haastattelurunko suomeksi

Taustatiedot

Ikä, ammatti, kuinka kauan olet ollut Suomessa, perheellinen/perheetön

Kotoutuminen

Miten määrittelet kotoutumisen, oletko kotoutunut suomalaiseen yhteiskuntaan, mistä tiedät, että olet/et ole?

Mitkä asiat ovat tärkeitä kotoutumisessasi?

Onko sinulla jotain venäläisiä perinteitä, mitä haluat pitää yllä myös Suomessa ja esimerkiksi siirtää lapsillesi?

Pitäisikö maahanmuuttajilla olla oikeus säilyttää heidän omia tapojaan ja perinteitään myös uudessa kotimaassa?

Mitä sitten, jos nämä tavat ovat ristiriidassa suomalaisten perinteiden tai lain kanssa?

Perhe-elämä Suomessa ja Venäjällä

Näetkö eroja suomalaissa ja venäläisissä perheissä? Onko perheen merkitys erilainen? Mitä arvoja perheeseen liittyy?

Millaista on perhe-elämä Suomessa ja Venäjällä?

Onko äidillä ja isällä erilaiset roolit ja onko niissä eroja Suomen ja Venäjän välillä?

Olisitko erilainen vanhempi Venäjällä?

Onko vanhemmuus erilaista Suomessa ja Venäjällä? Millainen on vanhemmuuden merkitys? Mitä arvoja vanhemmuuteen voidaan liittää?

Onko olemassa huonoa vanhemmuutta, onko siinä eroja maiden välillä?

Onko sillä merkitystä perhe-elämääsi, että perheesi on monikulttuurinen (Jos haastateltavalla esim. suomalainen mies/vaimo)

Onko sillä merkitystä, jos äiti/isä tulee erilaisesta kulttuurista? Entä jos koko perhe tulee erilaisesta kulttuurista Suomeen?

Onko lapsuus ja lapsena oleminen erilaista Venäjällä? Mikä on lapsuuden merkitys?

Onko lapsilla erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia Suomessa ja Venäjällä?

Käyttäytyvätkö lapset eri tavalla Suomessa ja Venäjällä?

Oletko huomannut eroja lasten kasvatuksessa Suomen ja Venäjän välillä?

Perheen ongelmatilanteet, esimerkiksi avioero, kenelle kuuluu lapsen huoltajuus?

Onko avioerolla erilainen merkitys Suomessa ja Venäjällä?

Onko perhe-elämään liittyvät mahdolliset erot vaikuttaneet kotoutumiseesi?

Lastensuojelu Suomessa ja Venäjällä

Onko valtiolla oikeus puuttua perheen sisäisiin asioihin, esimerkiksi lasten kasvatukseen/ lasten kaltoinkohteluun?

Millaisissa tilanteissa valtion pitäisi puuttua perheen asioihin (Pahoinpitely, huumeet, huono vanhemmuus)

Onko toisilla kansalaisilla oikeus tai velvollisuus puuttua perheen asioihin, jos he näkevät jotain huolestuttavaa?

Mitä ajattelet, miten lastensuojelu toimii Suomessa ja Venäjällä? Toimivatko esimerkiksi ennaltaehkäisevät toimet?

Toimivatko sosiaalityöntekijät perheen puolesta vai ovatko he sitä vastaan?

Oletko kuullut Venäjän lastensuojelu uudistuksesta ja mitä ajattelet siitä?

Suomen ja Venäjän välillä on ollut erimielisyyksiä koskien lastensuojelutapauksia, oletko kuullut niistä ja mitä mieltä olet niistä? Miksi Venäjän hallintoa on kiinnostanut yksittäisten lasten asiat Suomessa, mitä kommentoinnilla on mielestäsi haluttu saavuttaa?

Oikeuskäsitys, ajatuksia oikeudesta

Oletko huomannut eroja siinä, mitä pidetään oikeana ja vääränä Suomessa ja Venäjällä?

Luotatko poliisiin ja oikeuslaitoksen toimintaan Suomessa ja Venäjällä?

Ovatko rangaistukset mielestäsi oikeudenmukaisia ja kohtuullisia Suomessa ja Venäjällä?

Oletko huomannut, että suomalaisilla ja venäläisillä olisi erilainen oikeustaju? Mistä olet huomannut tämän?

Onko oikeuskäsityksillä vaikutusta kotoutumiseen?

Media

Mitä medioita seuraat?

Onko suomalaisella ja venäläisellä medially mielestäsi eroja?

Yrittääkö media vaikuttaa ihmisiin Suomessa tai Venäjällä, miten ja onko tässä eroja?

Yrittääkö valtio tai poliitikot käyttää mediaa kansalasiin vaikuttamiseen Suomessa ja Venäjällä?

Liite 2. Haastattelurunko englanniksi

Basic information

Age, profession, how long you have been in Finland, family situation

Integration

How you define integration, are you integrated to Finnish society? How can you know that?

What things are important in your integration?

Do you have some Russian traditions or habits that you want to maintain in Finland?

Do you feel that immigrants should be able to maintain their own habits when they settle in a new country?

What if those habits are against Finnish law?

Family life in Russia and Finland

Do you see differences in Russian and Finnish families? Is the meaning of family different? What values are attached to families?

How is family life in Russia and in Finland?

Do mother and father have different roles? Are there differences between Russia and Finland?

Would you be different parent in Russia?

Is parenthood different in Russia and Finland? What values are added to parenthood? What is the meaning of parenthood/being parent?

Does bad parenting exist and is there differences what is considered as bad parenting between Russia and Finland?

Does it have impact on your family life that your family is multicultural?

Does it have impact if mother or father comes from different cultures?
What if the whole family comes from different county to Finland?

Is childhood different in Russia and Finland? (Being children) What is the meaning/relevance of childhood?

Does children have different rights and responsibilities in Russia and Finland?

Does children behave differently in Russia and Finland?

Have you noticed differences concerning raising a child between Finland and Russia?

Who gets the custody of children in case of divorce?

Is divorce different in Russia and Finland, does it have different meaning in each country?

Have these possible differences affected your integration?

Child welfare in Russia and Finland

Has state right to interfere family issues, like raising children or mistreating children?

In what kind of cases state should interfere? (Child abuse, drugs, bad parenting etc)

Does other citizen have right or obligation to interfere if they see something concerning?

What do you think about child welfare in Finland/Russia, how does it work?

What do you think pre-emptive actions in child welfare in Finland and Russia, is it working?

Does social services/child welfare inspectors work for or against families?

(Child abuse in Finland and Russia)

There is new child welfare law in Russia, have you heard about it and what do you think about that?

There have been conflicts between Russia and Finland concerning child welfare cases, have you heard about them and what do you think about them? Why Russian government has been so interested in individual child's problems? What Russian government has wanted to achieved with their comments concerning these conflicts?

Concept of justice/Thoughts about justice

Have you noticed, are there some differences what is considered to be right and wrong in Finland and Russia?

Do you trust police or the judiciary in Finland and Russia?

Do you think the punishments are correct and relative?

Have you noticed that Finns and Russians have different sense of justice, where you can see this?

Does concepts of justice have impact to your integration

Media

What kind of media do you follow?

What do you think about Finnish and Russian media, is there differences?

Does media try to affect people in Finland or in Russia and how?

Does the state or politicians use the media to convince its citizen in Finland or in Russia?